

Slott i skjært.

ПРОБОЕМ

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Зміст:

Привіт Вождеві	289
Іван Ірлявський: Памятник	290
М. Антюх: Молитва	291
О. Ольжич: Пророк	292
Зінайда Тулуб: Фундущ Галшки Гулечівни	293
Я. Ордин: Боротьба за самовдійснення . .	306
Б. Онацький: В шуканні стилю	324
Інж. С. Володимирів: Тенденції поступу .	327
С. Николишин: Поет несподійних буднів .	332
Хроніка	334

ЛИСТОПАД—ГРУДЕНЬ

Число 11—12 (88—89)

РІЧНИК VII.

ПРАГА 1940

ЦІНА 1—RM

ꝝ

„ПРОБОЄМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Основник: Др. Степан Росоха

Видавець: Федір Гайович

Відпов. редактор: Іван Рошко

Редактує: Колегія

„ПРОБОЄМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція застерігає собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 50— К на рік, на чверть року 15— К. — В Німеччині річно 6— RM, четвертьрічно 1·70 RM, за границею 80— K, або інша рівновартість. — Число konta Поштової Шадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122-124 Berlin, Zeitschrift »NASTUP« in Prag; в Ген. Губерн.: P. Sch. H. Warschau Nr. 10.020 »Nastup« Zeitschrift in Prag.

„ПРОВОЈЕМ“

měsíčník kultury, vychází koncem každého měsíce. — Vy-
davatel: Fedir Hajovyč. — Odpovědný redaktor: Ivan
Roško, Praha XIV., Lumírova 1. — Novinová sázba povo-
lena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545-III a 1939. —
Dohledací poštovní úřad Praha 8. — Adresa redakce a ad-
ministrace: Praha III., Josefská 2/II. — Tiskne knihtiskárna
Jana Andresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 97.

Всяке листування й матеріали просимо слати на адресу:

„ПРОВОЈЕМ“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

233463.

ПРОВІДНИКОВІ
В ДЕНЬ ПЯТИДЕСЯТИЛІТТЯ

вислови відданости і віри,
що Він твердою рукою
поведе Українську Націо-
нальну Революцію до ве-
ликої мети, пересилає

Редакція і співробітники
„Проблем“.

Прага, 12. XII. 1940.

Памятник

ЧСІВ.Х

Тим, що у запалі, в вічнім горінні,
в спразі живій, незбагнуй віками,
склали життя на престол України, —
ставлю свій памятник-камінь.

Ставлю, увінчаний перлами серця:
квітом любови і паростком туги, —
памятник-пісню найкращу, найпершу
нації — вчора і завтра — потуги.

Памятник цей нехай словом промовить
зичним, мов грім, що лунає в безкрай,
збудить, порве, перетопить і занову
тих, що покори не знають.

Вдарить у душі блаженним пожаром,
з гир перелеться, як буря, до степу,
де спалахне вічно-сиянням Базаром,
духом ясного Мазепи.

Памятник цей нехай древне відродить,
що споконвіку нас вабило в далі,
квітом-евшаном жило у народі,
хоч лихоліття нас рвали.

Хай він просякне в чорнозему лоно,
в хвилі верхівя і Чорного надри,
зродить нові, переможні загони,
мужні й неадолані кадри.

Вийде наастріч, заблісне майбутнім
дням, що спадають, як бурі, як громи,
світ задивує новим, непочутнім,
здвиженним кровю законом.

Тих, що у запалі, в вічнім горінні,
в спразі живій, незбагнуй століттям,
склали у жертву життя в полумінні, —
будуть слова — Заповітом!

— — — — —
Тихі думки мої мрії уклали
тим безіменним на памятник-камінь:
»За Українську Державу ці впали, —
нам же іти їх слідами!«

МАРКО АНТІОХ

Молитва

Світлій пам'яті М. Т.

Господи, в день Твого гніву неспинного,
Дай мені мужність і віру в небесне,
Дай чути в шепоті сада звіринного
Царство Ісусове Христовоукресне.

О, памятаю, розкинувши косами,
Впала вона під рукою ворожкою.
Вкрито її сніговими покосами . . .
Я усій расі звірячій загрожую!

Господи, дай мені силу помститися
За її душу — за синеоку! . . .
Господи Боже, не можу молитися —
Кров її, кров борозною глибокою . . .

Господи, Господи . . .
Сніг і вітри над моєю отчизною . . .
Боже, цю чашу розбою бездомного
Дай мені взяти рукою залізною

Й піти з одчаю каменоломного.
Вірю я, Боже, ватаги Богданові
Поруч з Тобою у сонмі архангелів.
Господи, Ти у хвилину останню

З них надішли мені смертного янгола.
Дотик його — і безодня відкрилася,
І як дощем шепотить серафимами.
Там перед світлим, благаючи, крилосом
Очі її над окнями і димами . . .

Господи! Господи . . .
Вірю, мій Отче, в спокою державному
Мудро Ти судиш і мудро розмірюєш;
У життєвому потоці безправному

Кожного нагло питаети: «Чи віруєш?»
Вірю, Господи! Вірю! Вірю
Тілом усім, перейнятим уявою!
Кожен увійде, хто ляже офірою
В царство пресвітлее, золотоглаве.

Господи! Господи . . .

Серпень-вересень 1925 р.

Пророк

I.

Голубіє земля оповита прозорим серпантком,
хвилі кидає в берег море, важке і зелене,
на обличчя і груди людини лягає небо,
небо в білих хмаринах, що тихо чекає слова.

Поверта по шляху селянин легкою гарбою,
гомонять рибалки, пробігаючи бруками міста,
і велика — земля, і глибокі — І криниці,
і слова на устах товплються, мов злотні бджоли.

II.

Безконечні шляхи, що збігають на гори за обрій,
наче білі стрічки, щоб у мряці згубитися синій.
Сонце важко спадає. Іди повз густий виноградник,
над криницями дзвонить вода і сміх розілляті.

Тут спинити ходу на землі, що пухка і привітна,
окопатися білою хижкою проти долини.
Рівний стан у обраниці, гордий, мов вежа наріжна,
наче смоква багата, позначений ласкою неба.

III.

Hi! не білені стіни оці і затишне подвір'я.
Уночі висихають уста від розкритого неба.
Тіло рівно горить. І страшна, ще незображенна правда
роздирає на ложі важкі і задихані груди.

Увіжається шлях під гарячим пополуднім сонцем,
тупіт зморених ніг в клубовинні червоного пилу,
веделюдні торжища, палаці, халупи і храми,
отяжілі жерці, вояки і юрба, і каміння.

І простелиться шлях. І прийдуть і халупи, і храми,
І у ямі між левів, і там, для потіхи банкету,
нестерпимо сліпучою буде остання хвилина
обгорілому серцю, що прагне солодкого чуда.

Фундуш Галшки Гулевичівні*)

Галшка Гулевичівна в розпачі кинулася на канапу. Справді, з Михайліком котиться щось недоладне. Годину билася вона, намагаючись зрозуміти слово хлопчика, але й тепер, як і на початку розмови, в неї залишилося те саме жахливе почуття, ніби стойти між ними незрима, загадкова перепона, яка склинає стіна, якої не обмащаєш і не побачиш, але яка не дає наблизитися, зазирнути в унутрішній таємний всесвіт дитини, яка ще минулого літа так тішила свою матір.

Сьогодні вийшло Михайлікої тринадцять років. Батько подарував їйому гарненький самостріл, а мати — кишеньковий годинник. Михайлік захлинувся від плача. На мить перепона розтанула. Він кинувся в її обійми, як кидався колись маленькою дитиною — і Галшчине серце здригнулося радістю. Ніжно пригорнувши до себе його кучеряву голову, вона тихо й ніжно сказала:

— Як я бажала б, Михайліку, щоб ти завжди був такий, як зараз. Мені так важко відчувати, як ти відходиш від своєї мами, щось ховаєш від мене, замикаєшся, ніби я тобі ворог. Що тобі сталося, дитино моя?

І в ту ж мить зрозуміла, цього не треба було говорити. Хлопчик раптом прохолос і з стриманою чесністю відповів:

— Ви, мамо, завжди думаете, що я такий, як десять років тому. А я вже дорослий.

— Ех, Михайліку, — зітхнула пані Галшка. — Знов ге ж саме... Я відчуваю, я розумію, що ти виріс, але тільки що говорила зі мною твоя душа, а зараз — знов щось чуже, ніби ти повторюєш сторонні вивчені слова.

Михайлік прикро поморщився.

— Ну, ось... Які слова? Чні? Адже ж я не можу завжди жити в зачині. Я хочу грatisя з іншими хлопчиками. Я не твій пануга, щоб завжди сидіти в клітці.

— Так. Але чому ти не хочеш грatisя з хорошими хлопчиками, як син войти Ходика, або хлопчики Холонецького?

— Бо мені з ними нудно. Стасик і Криштоф Жолкевські старші й розумніші, та й, нарешті, ці Ходники — справжні хлопи. — роздратовано відповів Михайлік.

— Як тобі не соромно! — обурилася Галшка. — Як у тебе язик повернувся сказати таке мерзене слово! Хлопи!... Ходники — пляхтичі, але не в тому річ: Ходичин син — кращий за цього манірного франта Криштофа. Твій Криштоф — ледачий хлопчисько... Він бе свого дядька, говорить панночкам

*) Містично уривок з історичного роману мало знаної на цьому боці письменниці Зінаїди Тулуб: «Людолови». 1937. року прізвище Зінаїди Тулуб було усунене з тогобічної літератури.

касанцю, і взагалі... Я тобі забороняю бачитися з цим розбещеним паничем.

— Отець Алоїзій краще знає, що мені треба. Твої Ходики нічого не розуміють по-латинськи, а з Криштофом ми завжди читаємо гекзаметри і патер Алоїзій навмисно водить мене до Жолкевських вправлятися з латини.

Галишка зрозуміла, звідки дме вітер.

— Добре, — сухо відрізала вона. — Я сама поговорю з патером Алоїзієм, але до Жолкевських ти більш не підеши. І взагалі я бачу, що треба запросити тобі кращого вихователя. Сьогодні ж пораджуся з архимандритом Плетенецьким.

Михайлик зблід, але стримавшись — наїмисне, щоб зробити матері боляче, — поєлав подарунки на стіл і вийшов з кімиати.

Мовчки замкнувся він у себе, мовчки ліг на канапу. Він не плакав, але весь тримтів від образів і болю. Кінець! Зруйновано всі мрії, всі прagnення. Неваже мати наважиться позбавити його найдорожчого в світі — друзів? Певно наважиться. Вона завжди слухає цих бородатих, незgrabних ченців, що читають їх свої нудні твори. Проте, як сумно її погано у них дома. Батько старий і завжди хворий. А мати... Що має він спільногого з нею, закоханою в свою хлопську віру її звичай! Та тут можна вмерти з нудьги! Ані полювань, ані бенкетів, ані танків! А театр? Найкраща, найдорожча розвага на світі... Неваже він більш ніколи не потрапить на виставу, неваже його вчитимуть ці кляті довгобороді ченці, які не розуміються ні на чому, крім Святого письма, написаного цією жахливою слов'янською мовою?! Ох, як влучно копіює їх Криштоф! Незgrabні, вайлуваті, вони смердять дьогтем і цвіллю, а від патера Алоїзія завжди віс, як від троянідової китиці. І він такий чесний, так уважно вислуховує кожне запитання і завжди каже, що Михайлик здібний і вродливий, ніби народжений для двірського життя... І неваже він більш ніколи не побачить своїх друзів, Стасика і Криштофа? А панну Теофілію, біляву, як янголятко з Рафаєлевих картин? Як вона грає на лютні, як співає!... І яка вона добра! Коли на Великдень був у Жолкевських дитячий бал і Михайлик відчував себе таким нещасним у своїх важких чобітках і жупані, вона врятувала його: переодягла в убрannя одного із своїх братів, побігла з ним до альтанки і навчила танцювати польського, Krakowianka та венгерки. І вони танцювали ввесь вечір, і між танцями Її смачні цукерки й персики.

І напо мати шиє йому такий жахливий хлопський одяг? Адже ж вона сама неходить у плахті й запасці, як хлопка, аходить, як усі пані, в пишних сукнях з довгими шлейфами, за італійською модою, і навіть ченці не забороняють їй цього.

А потім, чому вона брехлива, як усі дорослі? Послухати тільки її: всі люди рівні, не треба ані гніватися, ані лаятися, ані робити нікому будьяких прикостей...

А коли якісь то панки захопили їх луки, — вона вмінь забула свої проповіді, озброяла челядь і наїхала на тих панків, зруйнувавши їх садиби, ще й Михайліка взяла з собою, »щоб привчався добре боронити своє майно«.

А що ж тепер із ним буде? Невже всьому край? Ні, треба якось урятуватися. Але що робити? Певно патер Алоїзій більш не прийде до нього. Нема з ким порадитися, ні в кого шукати допомоги... І він не вчитиметься в колегіумі з Стасиком і Криштофом і не гратиме на сцені, як інші колегіянти.

Довго стримувані сліз потекли йому з очей. Михайлік ридав, як рокований на смерть, на загибель. Ні, краще вкоротити собі віку, краще загинути з голоду... Він нічого не юстиме й незабаром помре. Це все ж таки легше, ніж жити, як папуга в клітці, серед хлопів і хлопських ченців.

Минав час. Година. Дві. Три...

Галишка не в жарт злякалася. Кілька разів наблизилася вона до його дверей, прислухаючись до його сліз і зітхань, і з важким серцем поверталася до себе.

— Хай виплачується. Хлопчик зовсім відбився від рук. А все через того клятого езуїта.

У цьому пані Галишка не помиллялася. Отець Алоїзій мав на хлопчика величезний вплив і повільно, але невпинно, вів його до своєї мети.

Минулої осені Галишка довго шукала вчителя. Зверталася і до Плетенецького, і до Курцевича, але ні той, ні той не відшукали їй викладача. Та їй важко було знайти людину, що могла б викладати латину, грецьку й слов'янську мову. Порадившись із дружиною, Галишка, кінець-кінцем, звернулася до отця Алоїзія. Перший час вона уважно стежила за ними і часто сиділа на лекціях з книжкою чи з гаптуванням. Упевнившись, що патер чудесний викладач і що тримається він тихо, тактовно й делікатно, без жадного натяку на проповідь католицтва, пані Галишка цілком поклалася на нього, а патер Алоїзій став повільно, але неухильно й непомітно підкоряти Михайліка.

Хлопчик був дуже вражливий і самолюбний і, як усі діти, що ростуть на самоті, надзвичайно високої думки про себе. Патер Алоїзій розповідав йому про інших учнів, найбільш про Стасика й Криштофа Жолкевських, і непомітно улещував хлопчика, кажучи, що він швидче засвоє латинську мову. Потім почав розповідати про життя й розваги магнатських дітей. Це було так неавично і цікаво, так захоплювало і запалювало уяву. Михайлік тільки про те й мріяв, як би познайомитися з ними, але на всі прохання й натинки пані Галишка вперто мовчала.

І ось видалася непередбачена оказія.

На Різдво приїхав до Києва королевич Владислав з папським нунцієм — кардиналом Борбезе. З цього приводу езуїти влаштували уроочисту виставу, запрошувши міський і земський уряд, магнатів і всіх значних панів. Запросили й маршалка Мозирського Степана Лозка з дружиною і сином Михайліком. Про це шепнув, кому належить, патер Алоїзій.

Як пані маршалкова, Галика Гулевичівна не могла відмовитись, тимбільш, що пан Лозко лежав, прикутий до ліжка подагрою.

Гриміла музика. Після параду кварцяного війська й урочистого оказування шляхти, в замку був бенкет, а після бенкету — вистава. Велика зала воєводського палацу блищала неаліченними вогнями. На стінах іскрилася коштовна зброя, а панцері на манекенах стояли по кутках, щоб закуті в крицю лицарі хрестоносці.

Михайлик ніякovo тулився до матері, впід лоба милуючись онуками пана коронного гетьмана в костюмах дніпровських пажів. І, справді, хлопчики неначе зійшли з картини Веласкеза в своїх блакитних беретах з струсевим пірям, у підбитих горностаєм пелеринах за плечима і білому шовковому трико, що так щільно охоплювало їх стрункі ноги.

Патер Алоізій переходив від групи до групи, напахчений, елегантний, у шелесткій шовковій сутані кольору темної фіялки. Нарешті оглянувшись він біля пані Лозкової, ласково обняв Михайлика і підвів до Жолкевських.

— А ось і мій любий учень Михайлик, про якого я вам уже розповідав, — познайомив він хлопчиків і щось прошепотів маленьким Жолкевським.

Діти хвилину мовчки дивилися один на одного, потім Криштоф спітав:

— А в тебе є самостріл?

Михайлик спалахнув.

— Самостріла немає, але є турецька шабля й двоє великих хортів.

Кригу було зламано. За мить хлопчики жваво цокотіли про свої справи й неохоче розлучилися, коли почалася вистава.

Грали історичну трагедію на 5 дій з життя перського царя Кіра, з балетами й інтермедіями. Михайлик був засліплений. Затайвши дух, стежив він за складною інтригою, за учнем його віку, що грав маленького Кіра. Михайлик або тримтів з жаху й співчуття його стражданням, або щиро сміявся з веселих жартів інтермедій, або мовчки сидів, приголомшений блиском та розкішшю вистави. А вона справді була варта цього. Хороша гра, розкішні декорації й убрання — все справило на Михайлика величезне враження. Вночі бачив він увісні Кіра, персів у високих тіарах, крилатих биків... Все, що розповідав йому отець Алоізій, перетворилося на живі образи, віджило, зарухалося, як статуя, в яку вдмухнули живе життя. І наступного ранку вся лекція пройшла в рамках про театр.

— Невже всі артисти — учні вашої колегії, отче? — схвилювано розпитував хлопчик.

Патер розумів, що гризе Михайлика, і свідомо підсипав жару:

— Атож! І коли б ти вчився в колегіумі, ти теж грав би на сцені.

Михайлік почервонів від захоплення, але в ту ж мить глибока тінь пройшла його обличчям і губи задрижали. Він пригадав, з яким призирством і ненавистю згадує мати колегум — і ущух. Взявши граматику, прочитав він два рядки, але розятрюючи в серці рану, знову спітав отця Алоїзія:

— А скільки років хлопчикові, що грав учора Кіра?

Патер спустив додолу очі, приховуючи радість: отрута почала випливати.

— Як і тобі — дванадцять років. Але в тебе краща вимова і ти б, певно, не збився в першій дії, як він.

— А мені... неваже дали б мені грati Кіра, як би я був у колегумі?

— Ну, звісно ж, любий! Кращі ролі для кращих учнів, шляхетних, зграбних хлопчиків, що мають добре маніри. Тому я й раджу тобі відвідувати тільки вихованих приятелів і вчитися двірських звичаїв.

Хлопчик важко зідхнув. Тут можна вивчитися! Він і сам мріє одвідати онуків Жолкевського, подивитися на їх самостріли, на соколів і малпу пані гетьманової, але це так недоскоянно й нездійснено...

Випадок став йому в пригоді.

До Києва приїхав з Бару сам коронний гетьман, дід Стася й Криштофа. Пана Лозка запросили до нього в деяких справах, а Михайлікові дозволили супроводити хворого батька. Довго гралися вони з Стасиком й Криштофом. Жолкевський приголубив Лозкового сина, попросив присилати його до хлопчиків, і якось Криштоф і Стасик несподівано прийшли до Лозків. Патер Алоїзій легко надав знайомству вигляд школьних вправ із латини. Він давав їм грati не складні діялоги й уринки з пес. Хлопчик часто благав Галішку ще раз пустити його на виставу, але Галішка заборонила йому навіть думати про такі речі.

Одного разу отець Алоїзій захворів і припинив лекції. Михайлік випросився одвідати вчителя і з великим здивуванням знайшов його на ногах.

— Я хворий для людей, мій любий, — ласкаво пояснив патер, — але для Бога мушу я підвєстися з ложа страждань. Сьогодні в нас свято. Зроби добрe діло, допоможи мені дійти до костелу. Бог винагородить тебе.

Михайлік збентежено мовчав. Мати суверо заборонила йому переступати костельний поріг, і патер Алоїзій угадав його загання:

— Як сповідач, скажу тобі, мій любий, що немає гріха в допомозі слабим. До того підеши ти не для молитв, а для хворого вчителя.

І Михайлік пішов. Отинівши у костелі, він мимоволі замілувався з пишності відправи, з розкішних ікон, з урочистої музики органа, корогов, що танули в хмарах ароматичного куріння.

— Як гарно у вас у костелі, — зітхнув він, супроводячи патера додому. — Це зовсім не те, що в нашій церкві.

— А нащо вам краса ї пішнота? Хіба хлопи розуміються на цьому? — ніби то випадково кинув Алоїзій. — Одже, ваша шляхта сама зрикається схизми, і якщо окремі порядні люди ще додержуються її, то тільки шануючи батьків і... через звичку, — виправився він, ніби то забентежений одвертим висказом своїх думок.

— Але ж це гріх, жахливий гріх — зраджувати батьківську віру, — пригадав Михайлік материні накази.

— Не залежить від того, яка в них віра, мій любий. Невже поганці часів апостольських не відступали від поганства всупереч батьківській волі? Така зрада була для них поритунок. Справді, п'ята заповідь каже шанувати батька й матір, але кожна людина, крім тілесного батька, має Отця Небесного і, крім матері, що народила його, Матку Боску. Кому ж краще скорятися — смертним людям, що можуть завжди помилитися, чи безсмертному Богові?

На цьому розумний патер урвав розмову, а хлопчик багато думав над його словами і зрозумів, що батьківські накази не є незаперечна істини.

Минав помалу час. Отець Алоїзій часто говорив, що восени Криштоф і Стасик вступлять до колегіуму, і бідний Михайлік позбудеться улюбленого товариства, а тимчасом улаштував, щоб хлопчик знову потрапив на виставу.

Якось мати відпустила його до Жолкевських, а ті взяли його з собою на шкільну виставу в колегіумі. Грали трагедію «Страждань Христових», близьку до середньовічних містерій. Юдова зрада, арешт Ісуса в Гефсиманському саду, нарада фарисеїв, Пилатів суд, бурхливий натовп, що вимагав звільнити Варраву і скарати Ісуса, бичування, розпяття, плач Мирониць...

І на ранок знов розпитував навчителя Михайлік:

— Отче Алоїзію, а де тепер жидівське царство?

— Нема в них царства, дитино моя, — слейно зітхнув отець Алоїзій, хитро вплітаючи нову отруйну цівку до своєї проповіді. — Ти чув, як кричали вони Пилатові: «Кров його на нас і на дітях наших!» Отже, в милосердного Бога цнотливість завжди тріумфує і завжди карається гріх. Роасіяв їх Господь по всьому світу і підкорив іншим народам, скаравши за найжахливіший злочин — за богохубство.

— А за що ж інші народи потрапили під турецьке чи то під татарське ярмо?

— Теж кара Божа за схизму, мій любий. Сумно подумати, як стогнути греки під пятою ісламу, які вони зневажені й занесоблені. Їх патріярх, первосвященик країни, що дала світові Аристотеля, Архімеда і багатьох мудреців та герой, їздить до Москви по милостиню, як старець. І все тому, що вони вперто додержуються своєї схизми. А Рим, освітлений промінням справжнього богознання, став центром всесвіту. І римський первосвященик, наступник святого Петра, підкорив своєму престолові всіх королів і всіх володарів землі.

Михайлик мовчав, збентежений таким незаперечним доказом. Очі його дивилися засереджено, брови зсунулися. Він обмірковував учителеві слова.

— Ну, а як же ми, кияни? — спитав він по хвилі.

— Вас теж спіткала лиха доля, бо нікого не мине кара Божа. Колись Київ був столицею великої держави, міцнішої за Річ Посполиту та багато інших. Але її теж зруйнували татари й дотепер руйнують щороку, бо руками невірних творить Господь свій справедливий суд.

Михайлик мовчав. Розум його потрапив у лабети протиріч і не міг їх розплютати. Він знав з історії тільки те, що розповідав йому отець Алоїзій, а в цих уривках усе хилилося на користь католицької церкви, все було добрано й зліплоно так спритно, що знайти щілинку в логіці фактів важко було й дорослій людині, а не те, що безпорадній дитині, вихованій у містичному тумані, де кожна подія здавалася чудом, а чудо вважалося за безперечну істину. І Михайлик відчував, що вся його істота вицовнюється недовірям і неприязню до матери. Він перевіряв її твердження в книжках, не знаючи, що ці книжки видали езуїти для подеміки. Він бачив, що матери помиляється, але мовчав, замикався, цурався її — і тільки з учителем відповідав душою.

— Патре, — спитав його якось Михайлик, — як поводяться діти, пізнавши, що католицтво — справжня віра, коли батьки не дозволяють їм кинути схизму?

Ої! отця Алоїзія бліснули перемогою. Рибка клюнула. Цнотливо спускаючи погляд, він пестливо пригорнув хлопчика до себе.

— Вони не розповідають про це батькам. Нащо завдавати горя людям, які не бачать істини і не бажають бачити її! Шануючи родинне почуття, церква дозволяє таким дітям додержуватися до повноліття своїх православних обрядів, навіть причащатися і сповідатися в православних попів, аби навернений у думках молився за своїх батьків.

— А що робити, коли батьки почнуть допитувати?

— А хіба ти казав матери, що ми були з тобою в театрі? Пані мама знає, що тебе запросили до Жолкевських. Нащо ж марно хвилювати її, коли Жолкевські взяли тебе з собою. І ти ні в чому не винний, бо ти скорився наказові дорослі, які побажали зробити тобі приемництво.

Михайлик почервонів. Важкий камінь звалявся з його сумління, бо він часто докоряв себе за те, що в нього є від матери таемниця.

В Михайлику точилася внерта боротьба. Він бачив, що католицтво на правдивій шті, але важко й боязко було заговорити з учителем, а головне — з батьками. Михайликові здавалося, ніби всі його думки й вагання відбиваються на його обличчі, що кожен рух і кожне слово зраджує його. Він ховався від матери й від батька, сидів у саду, або тікав у поле й повер-

тався додому тільки на обід та на лекції отця Алоїзія. А отець Алоїзій мовчав, бажаючи, щоб хлопчик висловився перший.

Чого він вагається, на що чекає? — обурено думав езуїт.

Щоб прискорити подій, він попросив Жолкевських узяти Михайліка на релігійний диспут.

За тих часів диспути були називчайно модні. Сперечалися і в наукових і в релігійних питаннях. І вчені, і проповідники, і навіть учні академій та університетів охоче доскутували, щоб вправлятися у вицій техніці промовницького мистецтва та тонкощах логіки й казуїстики. Тому диспут оголошували заздалегідь, і кожен промовець готовав свої докази. Але бувало й навпаки. На наукових диспушах іноді не знали, про що диспутуватимуть учені, і маршалок диспуту ставив найрізноманітніші й непередбачені запитання, на які співучасники диспуту мусіли відповідати експромтом, щоб виказати свою спритність і швидкість.

Але релігійні диспути мали іншу й конкретнішу мету — і православна і католицька церква намагалися довести присутнім блискучими промовами і доказами свою перевагу й чистість. На такі диспути кожна церква запрошуvalа найкращих промовців і найдосвідченіших богословів та старанно обміркувала кожен доказ, кожну цитату з святого письма.

Після диспуту, щоб підсилити враження, йшла драма з життя перших християн, коли римський імператор зняв проти них жорстоке переслідування. Християни хапали по першому підрінню і віддавали у цирку хижакам, або палили замість смолоскипів по імператорських садах, але герої драми, мати з трьома хлопчиками, не зректися своєї віри, і всі четверо загинули в жахливих муках, виказуючи жорстокість тирана і сповідаючи перед катами свою віру.

Михайлік був зворушенний до глибини душі. Отець Алоїзій повів його додому.

Була ніч, темрява, глибока тиша. Мовчки йшли вони вузькою колінкуватою вуличкою і раптом, завмираючи від хвилювання, Михайлік звернувся до отця Алоїзія.

— Патре сантіссіме, — заговорив він тримтячим голосом. — Я мушу вам сказати... я надумав... що католицька церква єдина справжня й свята... І я бажаю зректися схизми... Але чи прийме мене католицька церква?

Аж ось коли! Алоїзій полегшено зіткнув. Цей хлопчик коштував йому чимало сил і часу, але, підводячи до неба очі, він з удаваним зворушенням відповів:

— Хай буде благословенна мить, коли мені, недостойному рабові Господа, довелося простягти тобі руку допомоги. Приймуть, дитино моя. Приймуть, бо нині радіють на небі чини янгольські, тому що там більш радості від каляття одного грішника, ніж від молитв десяти праведників.

Він урочисто поклав руку на голівку тримтячого хлопчика й прошепотів молитву.

— Тільки допоможіть мені, отче, — благав Михайлік, коли вони рушили далі. — Я боюся сказати матері. Хай це буде потім, коли я буду дорослий. А, головне — влаштуйте, щоб я вчився в єзуїтському колегіумі. Вони вас послухають, тому що жити дома і щохвилини брехати... Ні, справді я цього не витримаю.

— Допоможу, влаштую, любий мій хлопчику, — пригорнув його до себе Алоїзій, хоча гримаса незадоволення пробігла його обличчям.

Знов затримки. Знов морока. А свята конгрегація вимагає, щоб віл якнайщвидше перейшов до іншої родини і там розпочав таку саму справу. Лозки багаті, і навернення їх єдиного сина рано чи пізно принесе свою користь; але Немиричі багатіші і гра пригадніша. Проте, кінучи незакінчену справу ніяк не можна. Доведеться щось вигадати.

Провівши хлопчика додому, отець Алоїзій пестливо поцілував його і, прошепотівши йому на прощання: «тепер вже ти напевно гратимеш Кіра», швидко пішов до бернардинського монастиря, а хлопчик тихо прокрався до себе і почав роздягатися, не засвічуячи вогню.

На ранок був день його народження. І тоді вибухла їх перша сутичка з матірю. Галішка не знала, що справа зайшла так далеко, і замість серйозної розмови покарала Михайліка. Але, залишившись на самоті, замислилася. Так, безперечно Алоїзій винний у всьому. Треба негайно замінити його на іншого викладача. Два тижні тому вона говорила з Плетенецьким, той обіцяв викликати досвідченого вихователя, але про нього нічого не чути.

Заплакану її схвильовану застав її Сагайдачний. І тому, що душевна рана її надто боліла, пані Галішка з перших слів заговорила про сина.

— Знаю, пані Галішко, чув, але можу вас потішити, — відповів Сагайдачний на її заплутане первове оповідання. — Кир Єлісей просив вам передати, що Лаврентій Зизаній незабаром буде в Києві. Крапцого викладача вам і не треба.

Галішка зраділа. Оце до речі! Зізаній не пара цьому лисячому хвостові Алоїзію. Але коли ж він таки приде?

На це Сагайдачний не міг докладно відповісти; проте, ґрунт був слушний, і він спроквола перейшов до своєї мети.

— Чи не помітили ви, пані маршалкова, — заговорив він, сідаючи коло Галішки в глибокому кріслі, — що в усіх вчинках єзуїтів є певний план і система?

— Ні, — нерозуміло глянула на нього Галішка. — Тобто, я знаю, що вони нам завжди шкодять, але я не бачу, на що натякає пан гетьман.

— А я якось уявив карту Київського, Волинського і Брацлавського воєводства, — вів далі Сагайдачний, — і мене надзвичайно вразила одна нібито її дрібниця. Якщо єзуїти десь зявилися одного року, можна бути певним, що за рік вони зяявляться миль на десять - п'ятнадцять на схід від поперед-

нього року. Це вібіто лишай або філоксера на виноградниках. Ні, це навіть страшніше: це справжня чума й холера. Вони відбирають від нас п'ядь за п'яддю, але через те, що старі люди погано піддаються на їх проповіді, вони взялися до дітей і, головне, до дітей багатих шляхтичів і міщан, не кажучи про магнатів. Я гадаю, що цей вплив на молодь страшніший за смерть, бо батьки й діти починають говорити різними мовами і буде день, коли вони здіймуть один на одного зброю.

— Але що ж робити? — сплеснула Галішка руками. — Це ж жах, справжній жах!

— Так, пані маршалкова, це жах. Але слізми тут лихові не зарадити. Я — козак, звик зустрічати небезпеку з шаблею в руках і знаю я, що шлях у нас один: треба боротися.

— Хіба ж тут шаблі допоможуть!... — гірко усміхнулася Галішка. — Шабля проти шаблі, куля проти кулі — це я розумію. Але це ж така отрута, така пошесть, щоб все позітря випнене нею.

— Ні, пані маршалкова, це не пошесть: це — книжки, це — проповіді, це — школа, де вони калічать наших дітей. Тому треба боротися з ними їх зброяю. І тоді хай буду я тричі лях, коли ми не переможемо.

Галішка здивовано дивилася на Сагайдачного. Очі його блищаю, і важкий погляд був повний такої рішучості, що важко було не повірити. Ця людина ні разу за все своє життя не програла бою. Неваже її тут перемога буде по його боці, і він врятує Михайліка?

А Сагайдачний підвівся з місця, довго ходив з кутка в куток і зненацька зупинився перед нею.

— Знаєте, що врятує вашого Михайліка? — Школа!

Галішка мовчики запитливо дивилася на гетьмана.

— Так, школа, — повторив він. — І школа, де б він і жив, бо дома, сам серед дорослих, на самоті з своїми думками, він засумує, захиріє, або зібеться з путі й загине.

Галішка спалахнула. Як то? Неваже і Сагайдачний те ж саме.

— Ніколи! — Відрубала вона енергійно. — Нашої школи тут нема, а віддати його езуїтам... Ні, тисячу разів ні! Краще бачити його в домовині.

Сагайдачний весело зареготав.

— Неваже пані маршалкова має мене за прихильника езуїтів? — жартівліво спітав він. — Спасибі за шану!

— Але я не розумію, про яку школу ви кажете? — зпіяко-віла Галішка. — Школі князя Острозького — три чисниці до смерті, — а інші школи такі, що про них не варто й говорити.

Сагайдачний помовчав хвилинку, вдивляючись у пані Лозкову, і ралтом відповів:

— За два місяці в Києві буде наша школа, але з умовою, що ви мені допоможете в цьому. І тоді вашого Михайліка врятовано.

— Боже мій, — зітхнула Галішка, — коли б це було справді

здійсненне! Я прийшла б пішки на Січ дякувати вам за допомогу. Все, що в силах моїх...

— Ну, так ось, пані маршалкова, — сів Сагайдачний перед нею. — Поговорімо про діло. Чому у нас досі немає освіти?

Галішка мовчала.

— Тому, — відповів він за неї, — що досі це була справа приватних осіб. Забажалося князеві Острозькому утворити школу — він її утворив. Забажають його сини, перейшовши до католицтва, закрити цю школу — прошу! Що її правда, шануючи батькову пам'ять, вони цього не зробили, але за майбутнє важко ручитися. Взагалі не можна залежати від приватної окремої родини, або особи. Краще утворити школу при братстві, як у Львові, в Луцьку та по інших містах.

— Так, але братські школи кошрут, — кинула Галішка, пригадавши слова Плетенецького.

— У Львові — так, але в Києві справа піде трохи інакше. Треба влаштувати братство і тоді до нього запищуться тисячі. Запишусь і я з усім військом запорозьким, а сорок пять тисяч загартованого в боях війська це вже чимала сила. По друге, запишуться до нього цехи, магістрати, шляхта, і я гадаю, — чимно вклонившися він, — що пані Галішка Гулевичівна з дружиною будуть серед перших наших братчиків.

— Боже мій, та я... я навіть не знаю, як висловити свою радість!... — простягла до нього Галішка обидві руки.

Сагайдачний поцілував її одну руку, потім другу, і зів далі, повертаючись до перерваної думки.

— У нашій школі будуть не тільки вчити, а її виховувати людей, загартовувати, щоб знали вони, чого прагнути. Плетенецький обіцяє нам допомогти. А він чудовий організатор. Ми зберемо найкращих дидасколів, при Лаврі буде друкарня, і поки ми з вами розмовляємо — надійні люди мчать до Стрятина по друкарню померлого Балабана. Отже, будуть у нас книжки. Ось чому, — змінив він ton, стискаючи Галішині пальці, — благаю я вашої допомоги. Школа потрібна вам для одного сина, а нам для тисячі синів нашої віри. Будуть у нас книжки і вчителі, але нема де оселити нашу школу.

Не розуміючи, Галішка запитливо дивилася на Сагайдачного.

— Я вважаю, що школа повинна бути тут, біля замку, — казав він далі. — Це буде зручно і батькам, і вчителям, і учням. Пожертвуйте нам шматок землі і будинок, де вона могла б найти перший притулок.

Галішка замислилася.

— Не знаю, як... — нерішуче заговорила вона по хвилі. — Мабуть, вам підійде мій двір на вулиці між ринком і Дніпром, той, що поруч Ходичині садиби. Це мій посаг, моя власність, так що пан Лозко не зможе заперечувати фундації. Проте, він не сперечатиметься, відповівши вона.

Сагайдачний підвісся і низько вклонився Галішці:

— Пані Галішко, якщо це ви справді зробите, ніхто не за-

буде вашого дорогоцінного подарунку. Вклоняюся вам і дякую від імені тисячі юнаків, майбутніх учнів нашої школи.

І, пригадавши молодість та двірські звичаї, Сагайдачний схилив коліно і ще раз поцілував руку пані Лозковій.

— Я знат, до кого звертаюся, — сказав він, підводячись...

Була золота, візерунчаста осінь, пишна й промениста, як завжди в Києві. Клени й каштани відсвічували золотом і бронзою. І сонячне проміння, просочуючись крізь листя, ставало золоте, сліпило й пянило, як вино. Тонкими пасмами шовку плавало павутиння повітрям. Заплавні луки відсвічували бузком, і далекий обрій підкреслював небо холодно-синьою смуткою. І що вище піднімався узгірям ридван пана Лозка з дружиною, то більше відчувався запах осіннього листу й винних паходів плодових садів.

У замку було надзвичайно бучно і людно. Панство зіїзджається на рочки з дружинами і челядниками, із свідками й приятелями. Вони юрбилися біля Судової Ізби, і їх, пишний строкатий одяг був такий же яскраво-барвистий, як осіннє листя, як різьблена тінь на піску.

Поява Галшки Гулевичівни з хворим чоловіком вразила всіх.

— З ким вона позиватиметься? — допитувалися пани, охочі до чуток і сенсацій.

— Певно, з митрополитом Руцьким за свій наїзд на митрополитові грунти, — кинув хтось із юби.

І чутка про цікавий процес миттю обігла замок. І всі повірили щойно народженій новині, навіть той, хто перший ви-словив свій здогад.

Галшка потрапила до суду під час перерви. Суддя, Ян Аксак, стрункий, високий, літній пан із сніжно-білою сивиною і орлячим носом, збирався розпочати засідання, коли помітив Галшку, що урочисто наблизилася до судової естради. Як вихованій по-двірському пан, він рушив їй назустріч і спістав, припавши до вищезгаданих пальців пані Лозкової і пересипаючи свою мову польськими й латинськими словами:

— Вітаю ясновельможну пані. Чим маю гонор служити?

— Я бажаю записати до земських книг свій дарчий лист і дуже просила б пана суддю не затримувати нас, бо мій дружина зовсім хворий.

— Ну, звісно, пані. До ваших послуг. Мам гонор запросити вас до судового столу. Книги зараз припесуть. Я сподіваюся, що пані має свідків?

— О, так, пане, — всміхнулася Галшка, — не тільки свідків, але й готовий дарчий лист. Вам тільки доведеться вписати його до книг.

Аксак узяв пергамент із Галшчиних рук і жестом запросив її сісти у крісло біля суддівського столу. В юбці пробіг шепіт. Усі гадали, що доведеться прослухати цікавий процес — і раптом якийсь дарчий лист... Але, коли в дверях зявилася група

монахів у високих чорних каптурах, підтримуючи під пахвами старезного й слабого пана Лозка, пригасла цікавість прогинувалася з новою силою.

Темчасом суддя, підсудок і всій уважно прочитали дарчий лист, перевіряючи всі формальності, й передали його писареві. Той сів край столу і почав швидко й старанно писати, а публіка стала перешептуватись, розглядаючи Галичани одяг, й зовнішність, й старого чоловіка, свідків і монахів.

— Ото чорні ворони, — глухливо завважив один із шляхтичів, показуючи на дидасколів.

— Так, пане. До чого ж вороння завжди летить туди, де смердить мергзяком, — підморгиув одни із них на старого Лозака.

— Так. Незабаром буде у Києві ще одна вродлива вдова Рекомендую її увазі шановного панства.

— Маю сумнів, щоб панство мало успіх. Чорне воронята виклює кожному очі, хто паважиться на їх здобич.

— А цікаво, хто кому щось дарує: чи то він їй за вірне подружжя, чи то вона йому за маршалківство.

— Вона йому?! — розреготалися панки. — Такій руїні? В домовину забрати з собою її подарунок?

— Як відчайне, щоб дав він їй спокій, бо для вродливої жінки це не чоловік, а жорнов на шні.

— О, певно. Він міг би бути її дідом. А що, панове, коли це зовсім не дарчий лист, а вона з ним розлучається?

Але писар припинив балачки. Він поклав перо, підвісив з місця і передав судді дарчий лист і книгу, до якої вписували не тільки судові віроки, але й різні акти, дарчі тестаменти, угоди та інші документи, складані між приватними особами.

Гамір ущух. Юрба посунула близче. Кожному було цікаво довідатися, що то собі задумали Лозкі. Суддя взяв книгу і прочитав голосно:

Року від Божого народження 1615, жовтня 15 дня.

На рочках судових земських, на завтра від дня святого Михаїла, свята Римського розпочатих, перед нами, Яном Аксаком, суддею Київським, Петром Златопольським, підсудком, і врядниками Київськими, ставши на суді очевісто урожона, її мосьць наші Галшка Гулевичівна, малжонка Стефановай Лозчини, Маршалкова Мозирська а притомністю і дозволом реченою малжонкою свого, сознала ведлуг добровольного запису і за підписом і печатками людей зацних, — дала і записала, будучи на тілі і умислі здорована, на вічні времена добро своє власное дідичное, себто двор з плацом і будинками в місті Києві, на вулиці, що йде від ринку до Дніпра, на монастир Ставропігії патріаршої гуртожитку за чином Василя Великого, а також на школу дітям шляхетським і міщанським і на гостинницю мандрівників духовних віри грецької, про що ицирим тим записом її милость о себе обмовляє і перед нами судом ставши і запис поклавши, усним і добровольним визнанням

своїм ствердила і просила, аби приялисъмо його і до книг земських Київських записали.

Ми, суд, оное для вписанія до книг приймаючи, перед собою дарчий лист читать наказали.

А під тим листом печаток прикладено пять, а підписи рук в таких словах маються: Стефан Лозко, маршалок по-віту Мозирського — рукою власною; Галшка Гулевичівна Стефанова Лозчинна малжонка — рукою власною; Миколай Стецький, тивон Київський — рукою своєю; Максим Федорович Трипільський — рукою своєю; Семен Ставецький Шишка — рукою власною.

Шепті пішов у залі. Всі чекали на щось інше. Інші пані з нудьгуючим виглядом тягли до виходу чоловіків. А чоловіки перезиралися і зниували плечима. Ото дивачка! Замість вигадати щось цікаве — фундук монастирі та ще й хлопської віри.

Проте, міщани й козаки заворушились, пожавівали і, радісно посміхаючись, стежили очима, як Галшка бере перо, як підписується в книзі, як уклоняється від, виблискуючи пухкою кучерявою сивиною. Ян Аксак і розмашисто стверджує підпис по-польському: «Ян Аксак, сендзя Кийовський», а потім пропонує Йо руку і допомагає зйті зі судової естради.

А. ОРЛІН

Боротьба за самоздійснення *)

I.

Несамовиті степи України, — де сонце і кров тисячеліттями зливала землі, — знову прокинулись. Скільки разів нас клало до могил? Розвертається в соте живуща могила і в соте встають боєвики, січовики — воїни революції на всіх полях. Це щойно початок. За ними — легіони! Де ще проїхало колесо історії так нелюдсько, як по Україні? Здається, повинно стерти нас з лиця землі... Ідея України актуальніша, ніж коли-небудь перед тим. Україна — вічна! Вона ідея. Ідея — незвичимі. Але їм перентлюватися в чини. Україна — величезний потенціал грізою під землею бушуючих сил. Це не вперше клекоче український вулкан. Європі на світанку присмічували завойованницькі пожежі старокняжих русичів, шугали в полуднє шалені

*) Містично статтю А. Орліна, хоч з рядом надто парадоксальних тверджень (напр., щодо ролі візантійського християнства в Княжій Україні, династичної ідеї в нашій історії і т. д.) не годимось. Проте, буде вона доречним причинком в нашій дискусії на тему синтезу української історії.

Редакція.

запорожці і під вечір ми, обезголовлені, вставали на ноги. І гинули...

Три держави — русичівська, козацька і 1917—20 рр. впали. Чому? Чому не остояли? Власна нездібність чи Боже призначення? Де причини? В нашій крові? В історичних причиновствах? В колисці на розхресті світових доріг? Не були ми політично-торговельним вузловищем? Земля не вагітна скарбами? Бракувало еліти? Повного зрізничкованого суспільства? Власної духовості? Колонізаційної стихії? Політичного розмаху? — Це є апокаліпса України. Це наша тисячелітня боротьба за самоздійснення.

I.

РУСЬ.

2.

Величезний простір — від Каспія по Карпати, з серцем у Києві, що билось на всій сторонні світа — це наша колиска. Тут в тілесній і духовій стичності — два світи, собі протилежні, смертельно ворожі, непримиримі. Азія на схилі й Европа на зорі, де Европою були русичі. В цьому лежать речі, що від нас незалежні. Вільний вибір геополітичного положення, місця на землі — не даний нікому. Це доля. Її треба собі усвідомити, а нею можна утотожнюватись: — не мати долю, бути долею! — змінити її не сила. Нам дано бути на грани двох суходолів, де хрестом роакинулись шляхи: — а півдня на північ, зі сходу на захід. Кожий з них — ключ. Ключами відмикаються брами багацтва, силі і слави. — але і тюрми... Вдержимо ключі, чи видеруть їх розбійники з широких доріг? Питання сили! Там, де в таємній грі стикаються наш дух і земля наша — почалась і скінчиться наша історія.

3.

Варяги двигнули Русь? Які з цього висновки? «Варяги відійшли і впала Русь!» Але варяги не двигнули Русь! Русь була ще перед ними. Всі літописи поніс скарг на страшні наскоки воюючої Руси. Варяги не були державно-будівничою расою, — як не були й не є державно-нездібною расою українці. «Варязької імперії» — історія не знає. Насміні, мандрівні здобичники, сухопутні і морські пірати, прилагідній, воєнний, людський матеріал для місцевих володарів — стільки варяги на сході. Русь коріниться своїми народинами віки й віки перед їх приходом. Коли чорноморський чоловік розмножився, він виходив родами і племенами з пралісів. Боротьба за власний кутик перейшла в боротьбу за землю. В запеклім, кілька-тисячелітнім наступі, він доборовся свого. Велітенський підбій

був завершений, хоч в міжчасі падав здобиччю прерізних мандрівних орд. Але ті проходили, втікали перед іншими, або він їх прогонив. Так здобув місце під сонцем, вирізьбив собі душу, звичай, обряди, богів. Природньо і неминучо поставило життя питання: — кому провадити довкола племена і володарити? Суперництво між племенами, за виключнє володіння, точилося довго, запекло. **Мусіло вибитись племя, що жило у великому місті, до якого сходилися всі дороги!** Бо всяка держава — це перш всього велике місто. Великі міста — це історія, села не є історичної. Єдиний Київ був великим центром, природним ключем чорноморських просторів. Київ мусів вибитися і вибився! В цих процесах безперечно варяги були покликані, як допомогова наємна сила. Йітописний переказ — »прийдіть правити нами« — неправдоподібна легенда, як багато інших. Київська держава повстала природньо, самобутньо, органічно. Це дужий вибух найкращих сил землі, що зросли понад голови племенам і станули до світового змагу.

4.

Всяка творчість, що народжується, прагне влади. Кожний новотвір найрадше панував би над цілим світом. Київська держава відразу розвивав прапор на весь світ. Походи на половці, хозар і печенігів, походи на північ, походи на ляхів та угрів, походи у серце світа, на Візантію і болгар. Голод за могутністю, за світом, велить русичам верховодити, основувати все напів імперії. Це несподівано вибухнув степовий вулкан. Доба зализна, криваво-чудова, вагітна важким змістом, нечисленними можливостями. Русь — держава прагне непереможно і єдино-правильно до опанування чорноморсько-балтійських просторів — до імперії! Недвоядно проблискують величенські, монументальні зариси світу, що народжується у всіх ділянках буття: — в політиці, праві, купецтві, мистецтвах, релігії, філософії, побуті та етиці. Імперіяльна Русь — сама Європою! На престолах переходятять лавами великі особистості. Войовничий та хитро-зухвалий Олег, організаторська Ольга, Великий, до сьогодні незрозумілий Святослав, Соборник — Володимир, Учитель — Мономах, Мудрий — Ярослав, Державник — Осмомисл, грізно-гордий Роман і десятка менших, але важких постатей. Це все ковалі і різьбарі душі, держави, зброї русичів. Бо дійсний володар — це перш за все виховник. Вони виховують всім — чинами, умом, серцем. Свідомо, несвідомо? Чи важче це? Діє з них глибша мудрість, інстинктивна мудрість раси, що народжується. Чинити велить їм таємний порив, непереможна буря, весна в душі! Вона не можуть ні діяти інакше, ні хотіти іншого. Вони самі собі законом і метою. Як величні в пралісі — такі органічні вони в цьому світі, такі цікі у ґрунті, такі потрібні молоднякові. В них повнокровний розвиток і сильні акценти. Вони всі мають дужий стиль, великі замисли, обриси їх чинів величезні. Чутно, як Русь диші! Віддих повний, довгий. Епоха геройчна, п'яна свідомістю своєї сили і росту. У вічних небезпеках відходить серед тривожного степу

велика переміна: — гинуть поляни, деревляни, сіверяни і тд. — а встають русичі. Зникає племінне зрізничкування, — натомісъ наростає всемісцеве усвідомлення власної народньої тожності. Явище політичного дроблення державної цілості — »вічної крамоли«, — природне. Це з однієї сторони недоламані повороти старих племінних чварів, з другої — це знак часу. Він відбувається і на заході — боротьба королів з »короліятами«, феодалами. Надзвичайне для тодішньої Європи це явище »забирания України«. Буде треба часу, щоб його утривалити. Бо кінець єднання різко відчуває вся новонароджена раса!

5.

»Дужогруда постать, середнього зросту, з плечима як борота, у простому, вояцькому одязі, борода голена, довгий вус, піс рівний, чорні, густі брови й сині очі. На голові чуб, що означає анатний рід. Вигляд володарський і велично-простий«, — це Святослав Завойовник, син Ольги Местниці, внук Олега Вітчого. Одна з найбільших постатей української історії — вождь, політик і герой небуденого мірила в одній особі. Чимсь сонячним і враз трагічно-суворим вів від нього. »...Чужої землі шукав і свою згубив«, — скажеться літописець на князя, що цінив лише славу, честь і панування. Не диво! В безпосередній близькості вождя зміг він добавити хіба остроги на його чоботях! Доперва тепер, з перспективи цілої української історії, можемо охопити його цілого. Неждано ця залізна, горда постать починає розгорятися. **Весь досвід нашої історії стверджує, що силою річей лише тоді будуть існувати Русь, Козацька Нація, Україна — коли вони здолають заразом провадити - вслодарити на сході Європи!** Святослав не говорив це — він так діяв. Може чув це несвідомо, як післанництво, як силу, що шугала ним по Європі, як Марком по пеклі.

»Нелюбо ми єсть в Києві жити. Хочу жити в Переяславці на Дунаї, яко ту єсть среда землі моєї, яко ту вся благая сходяться: — от Грек наволочи, злато, вино і овощи разномінній, із Чех і Угор серебро і кохоні, із Руси же скора і воск і мед і челядь«. Рішучі слова відкривають всю широчину його політичних задумів. Тут ясновидчої тверезості більше від всіх літописців разом, що видавали свій осуд про нього! Треба завжди пізнавати можливості життя і перетворювати їх у дійсність. А можливості були величезні! Йшло про те, щоби: 1. стягнути відних племінним чварам, 2. перетопити племена в русичів, 3. жбурнути здобуту енергію на поширення власної держави, 4. забезпечити собі спадщину по візантійській імперії, що хилилася до упадку. Три перші можливості він блискучо видвигає, своїм стилем, на вістрі меча. Едино-правильний ключ всьому — побідні війни! Імперіальне підсніння, яке двинув молодий полководець, перетоплює все племінне в рассове і політичне, в Русь. В кривавих сіках, серед тривожних боїв і важких побід, завер-

шуються ці переміни і приходять нові люди — русичі. Дужий коваль несамовито кує їм душі, серед походів, у незнаних країнах чи вдома. Останню можливість підготовляє довго й уважно. Належав до людей, що змінюють кругом обличчя землі або гинуть, але серед шляху не стають. Всіх, що йому ставили опір, почав бороти, як титан, на всій стороні світа. Вождь русичів будував імперію: — наскоки й шарпання своїх попередників перетворює в план, послідовність, у фатум для Візантії. Важкими походами на Каспій, на Північ і Захід стремить забезпечити собі плечі. Двічі завойована Болгарія — це лиці етап, зупинка, розгонова дошка для завойовання Візантії. Велітеський задум, — до якого сяк чи так стреміти мусить кожний хто паном у Києві, — Святослав міг здійснити. Ставши сильною ногою на Дунай — Русь ставала морською потугою і могла опанувати Візантією, а це мало б необчислими наслідки. Молода воєнна сила була б адміністративно підпала сугестії імператорського централізму, що надзвичайно оцементувало б доосередні стремління в державі. Широкі торговельні звязки по Дунаї з центральною Европою, а через Босфор з полудневою і західною, надали б Русі неповаджного розгону. Кілька десятирічень літ щасливого розвитку і Русь була б відбила татарську навалу, як відбила обрів, хозарів, печенігів і половців. Святослав згинув на шляху. Його невчастна смерть, трагічний припадок, була нещастям для Русі всіх часів. Ні один започаткованих процесів не завершився. Сучасників жахав цей розмах. Не розумів ніхто його неминучої конечності. Виведені на широкі шляхи — вони згубилися в страшних обріях.

6.

Релігія це талант. Цього таланту — нам брак. Творити релігії, виживатися ними — ми не були в стані. Нерв життя нашого — наскрізь політичний. Ми були і лишимося народом зо здібностями політичними. Політичним був стиль наших держав і здвигів. Але релігійність, це прикмета душі. В релігійних настроях, — зовсім не в особливому таланті, — корінилися вірування поганських русичів. Вірили в богів, бо без віри в когось жити не можна! Та розбудувати свої вірування в одну цілість релігійного себеадієсмення і світовідчування — в релігію — не чули потреби. Всяка релігія мусить витворювати свою форми, міти, ритуали, містерії, свій стиль, свою дорогу до Бога. Даждьбог, Перун, Сварог, Велес, Хорс і десятка менших божиць: це відламки, фрагменти без всякого внутрішнього сповнення. Бракує великої синтези. Русичі власної релігії не дали і дати не могли. Але Русь була в рості. Ніяка держава, що є в рості, без релігії обйтися не може. Релігія — необхідний, внутрішній цемент для всякої суспільності, що перебуває в державно-організованім стані. Цього чуттєво-централізауючого цементу бракло вже Русі Святослава. Він його частинно заступав геройч-

ністю побуту, власною легендарістю. Але в боротьбі за обеднання, пекуче питання стало перед Володимиром на ввесь зрист. Чим сцементувати державу так, щоби внутрі ауживати мало меча і збільшити його вагу назовні? Володимир огерся на поганство. Жреці, волхви мали дати розмах русичівській духовості, що всюди в початках є релігією. Без великої духовості немає великої держави, розпадається і найдужча імперія! Та волхви не здолали двигнути погансько-релігійної організації, перепалити вірування у віру, дати міти, форми, ритуали, «святих». Поганство не було живим, державно-запліднюючим, історичним чинником. Завдання було йому не під силу. Поганство завело. Саме тоді Володимир — ступаючи дорогами батька — будував підстави своїм претенсіям на візантійський престіл, вимагаючи візантійської царівни за жінку. Імператор отягався, вкінці заїждав, щоб Володимир охрестився. Тут були далекозорі, обчисливі розрахунки. Візантія: — 1. — звоювати цього ворога знутра, 2. — добути релігійних васалів - піддаших і колонії для оборони імперії. А Володимир: — 1. — Цей християнізм, що вже і так просякає, — відкинути не дастися, 2. — Візантію дастися дослівно »внаслідити«. І Володимир охрестився. Християнізм був річчю неминучою: — величезна сущестя новости, сила фанатизму, перевага церкви — організації агієрархізованої, карної, містичка змісту, форм, ритуалів, мітів. Тоді був він силою! Приняли його однак від центру: 1. — який був в розкладі, і 2. — якого воювати — буде нам долею. Візантія валилася. Великий духовий світоч політично розкладався. Занепад моралі, перегнила еліта — світська і церковна, невчинні чвари — відосередні стремління провінцій, важкі війни, привели державу над пропасть. Імперія, конаячи, боронилася від голодних сусідів, як могла. Перетопила світську і церковну владу в одно і хрестила наспіх небезпечних ворогів! Візантійський християнізм служив візантійській імперії. Він вже був візантійською »національною« релігією. Своїм політично-імперіальним християнізмом Візантія воювала хижих сусідів, дезорієнтуючи та параліжуючи їх. Релігійне суперництво з Римом за прохід у світі — довело до запеклої боротьби. Ця боротьба вложилася в рамці католицизму і православія. Зручно перетопила імператорська дипломатія обидва свої фронти, політичний і релігійний, в один. Так задержала вона свої віцлivi від Висли й Адріатика по Балтик і Урал. Однак римський християнізм був політично-запліднюючий, месіяністичний, імперіалістичний, — візантійський християнізм паціфікував. На заході евангеліє подужано. На сході подужало евангеліє. Русь приняла християнізм або за швидко або за пізно. В так важній, просто фатальній момент — християнізм державно-творчим цементом не став. Всяку річ, що сприймається, треба перетравити, переродити в своїй крові, перепалити в своїм дусі. Ми християнізму тоді ще не стравили. Він нас здезорієнтував, підорвав наше почуття свідомості, самоцентральності і політичного месіянізму.

З одного маху християнізм зробив нас провінцією! Не став ні

організатором, ні полярізатором наших енергій. Приняття візантійського християнізму — це другий, великий, трагічний «випадок» в нашій історії. Він нас захистав. Буде треба часу, щоб його перемогти, опанувати, надати — християнізмові — власного змісту, знаціоналізувати його!

7.

Русичівському геополітичному центрові не стало кіддику. Накопичилось надто багато процесів, ні один не завершився. Тут жахлива потреба часу, а ритм історії приспішується, «випадки» множаться, широкі дороги не заростають... Геополітичним розхрестям не тільки ніколи дістати короткий віддах. Монгольська навала — третій, великий «випадок» нашої історії — звалив нас з підлоги. Так сконцептувавсь наш світ в Його новій весні. Серед цього катаклізу ми пересіли з сідла золотого в сідло кощієве. Каяла і Калка — знамені. Споріднені в підставах — не були неминучі! При більш значайному розвитку Русь була в силі здолати напасників. Та світові вузловища знають одну закономірність: **бути долею, або мати долю!**

8.

Василік. Ми — Європа. Політичні здібності в нас є: — русичівське право, тип вояка-купця, державний імперіалізм, геройчний стиль, гін до монументальності, культурний ріст, процес «збирання України», еліта. Незгода, політичне дроблення — другорядні причини випадку. Зрештою це професія відомий всьоди. Силою реакції провадить, в нормальних обставинах, до протилежних, своїй природі вислідів — до єднання. Головне: не вижився дух Руси, ідея, устрій, форма. Виколей їх візантійський християнізм. Відеміс явницє — «татарські люди»: чернь у кожному суспільстві. Вінин на сході будуть екстермінації. Перший знак: Андрій Руйнік. Простірна самоліквідація східного фронту.

II.

КОЗАЦЬКА НАЦІЯ.

9.

Русь розгромлена. Вона була глатко Європи. Гать татарська повінь рознесла. Пішли бої за спадщину земель. Еліта — рюди княжі і боярські — зникнула, виродилася, політично змиріла, дати провідників вже не адоляла. Литовська доба — наглядно висвітлює прогалину між масою та проводом. З чюрашової імперії зостався лише культурний взлет. Він просто

бере в полон Литву, волоські вобвідства і Москву. Зі зростом, нами захищуваної Польщі, еліта крони — відішла. Явище нам не притаманне. Так було і на заході. Вона продала віру, а з нею і душу й меч. Пішла в шайми родова еліта — виїмків до болю мало! — служила вірно займанців, як пес, за миску сочевиці і ласкавий погляд, вмирала за чужу шкуру. Україна зістала без верхівки. Це ми вперше обезголовились. Блідне паш політичний змісл, тратемо почуття самоцентRALНОСТИ, виривається культурний провід. Тільки у Києві вперто тліє. Завч-зок нової пожежі?

10.

Кожний погром наш крив у собі першень нового підйому. В козацькій геройці — це православний християнізм. Від його приняття минуло пів тисячі літ. Ми християнізм стравили, перемогли. Знадіянувшись, вознесли його до висот непримиримого символу державницької боротьби. Процес — неминучий і конечний. Во стиль доби релігійний. Під знаком своєго хреста стають до змагу голітічні світи. Пересякле українським змістом козацьке православіє стає месіяністичне, воїовниче, суспільно-творче, духовно-запліднююче, державницьке. Це геройчна доба українського православія. Залеклу боротьбу провадить церква на полі духовім (високо-якісні, патріотичні панотці), на полі суспільнім — церковні брацтва, на полі слави — тип панотця-січовика, з хрестом у лівиці та шаблем у правій руці! — Оде православіє, таке свіже, стихійне, стає в своїй оборончій динаміці грізною силою. Силуючися дати синтезу тогочасного українства — воно стає ідеєю. Переоборовши в собі візантійського духа, козацьке православіє задержує окремішність своїх візантійських форм і навязує духовно до латинства, що буйно розвивається по церковних осередках. Це була щаслива розвязка. Отак усамостійнившись, православнє духовенство розгортає побудену духовно-освітню діяльність, відгребує призабуту русичівську легенду і стає на сторожі новозданиної старої ідеї. Серед пещадної боротьби з ляцьким католицизмом — воно з оборони перейшло в напад, стаючи чинником ідеологічним, політично-централізуючим. Це частинно видвигається нова еліта — еліта духа.

11.

Коли вічний ясир недоїв, а ляхи почали надто долікати — гречкосій попав у шал і вхопив за меч. Буде сіктись понад два століття з ляхами і з татарами і з турками, з волохами і з москвинами. Цей процес мілітаризації хліборобського стану зростає новолі, але неминуче й оргапічно. Його центр, Січ — явище неповторне, без порівняння в світовій історії — стає кузнею нової еліти чину. Серед лещадного змагу з татарсько-турецьким

імперіалізмом з півдні та лицьким і московським із заходу та півночі — видвигається козацький орден з власною воєнною штукою, оригінальною дипломатією, самобутнім устроєм, великий і страшний і в свавіллі і в ідеї. На три фронти розвивав боротьбу це військо без держави. Трагедія в тому, що не було ще чоловіка, щоб став йому воїздем. Морські походи на Крим і Анатолію вирізьбили козацький стиль та не здобули нам пів Криму, ні побережжя моря. Вони лішилися адобичництвом і свавіллям, великим, як зрештою всі, портами цього ордену. Політичної рації там дуже багато, та організаційно-державного здобутку жадного. З другого боку, нова еліта показується в боротьбі за свій простір маловідповідно, до тріумфального візду Хмеля в Київ, на супостію політичної ідеї — Польщі, а від Полтави — на ідеї Москви.

12.

Існує атомізація — втрата політичної точки тяжіння в собі самих — мститься далі під набіріанороднішими виглядами. Всяка політична традиція ішла в забуття. Treba починати з початку. Буде потрібно створити політичну силу, з конечністю воєнно-військової аргументації, видати провідника, який брак традиційного досвіду заступив би геніальнюю ясновидючістю, дати традицію боротьби і політичних напрямних на віки вперед. Політичну силу заступало православіє. Мілітарним аргументом стала Січ. Та видати провідника ми довго не могли. Тому боротьба була сліпа, правда чудово-очайдущна, проте не державна. Он, перший організатор Січі, лицар Байда-Вишневецький, якого куди більше надіть волоський престол, аніж організація на місці держави. Он, Підкова, Косинський, Наливайко, Остряниця, Сулима, Лобода, Гуя і т. д. — сьогодні одни, завтра другий. Від них історія не відмінить свого ходу. Це все ватажки, — їх виносить козацька стихія, — що доби не запліднять, стану річей не змінять. Бракує стратега і великого політичного ума в однім. Старого покрою люди. є рівно ж зручний Кішка і глибший Сагайдачний. Цей останній — один із перших, що поєднує собою на розміри історичні еліту духа — скінчні словно зіскінні київські школи, — з елітою чину — кількаразово кошовий і гетьман. З цієї площини міг ставити підвалини власної держави, висловити ідею, встановити напрямні. Ні стіду цього! Він не має ще ідеї. Сагайдачний діє ввесь час під впливом політичної ідеї «Рідечи посполитої». Він зовсім не нехтує «спільноДойчизни». Навпаки! Пособляє її розбудові походом на Москву, рятує від загибелі під Хотином, міркуючи, як зрештою всі попередники, що виторгує за вірну службу старі «вольності», рівнорядні права, полекції... На ділі залишається вірним сторожем Ягайлонської Польщі, яка, відсанувши, збільшила гнет...

Підйми, що зрушили Хмели на розвізку меча — відомі. Проте важливe, що кривда Хмеля зуміла стати символом всіх кривd. Це Хмельниччина. Вона зірвалася, як степова туча, пориваючи всіх за собою, змітаючи все попереду. В буряній на-
гальності цього зрыву — його таранна сила й укрита слабість. Сперманентизувати цей відрух, зробити його сталим вирішни-
ком — це змогла б лише така революційна розвязка політич-
них і соціальних питань. Помста за особисту кривду і зневагу
могла вдоволитися двома близкучими побідами та полоном
польських гетьманів. Але козацький народ, беручи в полон ко-
роля, прагнув пустити з димом Польщу! Хмель не допустив до
такого — пізніше ніяк не міг собі цього простити. Чувся тоді
ще підданим Польщі і так чинив. Ідея суверенної, козацької
держави йому ще не присвічувала. Маси відчули ще як кривду,
заподіяну возвеличеним вождем. Вони це йому простили та
історично самі потахли. Однак титан прозрівав, не спинився,
ріс. Він спотикався об власні блуди, вставав, падав, знову
здригався і вперто будував на побоєвицях сходу нову державу.
Так розгорнув питання у всю широчінь: — організація козаць-
кої нації в самостійну державу, станову республіку, з гетьма-
ном на чолі, опертим на козацьку армію, з територіальним вій-
ськово-адміністративним поділом-устроєм. Це гігантна спроба
винести на своїх плечах цілу державу, двигнути нову сусійль-
ність, згіерархізувати внутрішні взаємовідношення сил і стати
їх осередком, животворцем. Майже десять літ виборний гетьман
править безупинно, як монах-самодержець і ніхто зі своєвіль-
ного козацтва не оспорить його прав. Хмеля слухають сліпо, —
чують всі в ньому право наказувати. — то ж коряться чи по-
біда, чи невдача. Це дійсний вождь, що, через брак старої, двигн-
ув нову традицію, що завжди вмів віднаходити єдино-іра-
вильні шляхи, вказати напрям і мету. Досвідом ніхто йому не
поміг. Досвід попередників був непридатний, бо недержавний.
Новий досвід добував цію крові і помилок. Коли переконає-
ся, що Польшу треба знищити, щоб поставити край й претен-
сіям на Україну — звязався з Москвою, що була в розрості.
»Обопільне православіє« було тільки популярним аргументом.
Однак Хмель проглянув напрямі московської політики щодо
України. Спільнuk за плечима не міг ним зостати, бо мусів,
природно, стреміти до завоювання свого співсоюзника. Лише
зainteresована потуга, що безпосередньо не сусідує з Україною,
забезпечує договір, опертій на обопільних інтересах та взаємній
попідтримці до сили. І Хмель ясновидючо навязує до Швеції та
контактується з мадярами, навіть з німцями. Нагла смерть не
дає йому часу навіть формально зірвати союз із Москвою, не
то доконати задуманого діла.

Це було нещастям. Один з найбільших мужів української
історії — не вчас відійшов.

По Хмелею зосталась величезна спадщина та мужа такого ж формату не було. Виговський при найкращих замірах не дописав. Пособляючи своїми князівськими планами пагальному процесові соціального зрізничування суспільності, він оперся на один стан — козацьких дуків, нехтуючи започаткованими напрямними сівіираці всіх станів, — хоч це був єдино-можливий, державний устрій України. Ця нова еліта багатіїв вже почала шкаралуцітись, відмежовуватись у клясу і політично вироджуватись. Звісн — пізніший брак вождів, провідників. Виговський, Дорошенко, тощо, це люди доброї волі, що не дороєли до широких, Хмелем установлених завдань. Один оперся на Польщу, другий на Туреччину, інші на Москву. Вони за браком здібності здвигнути власну силу та вирахувати чи вичутити єдні по-можливі для України систему союзництва, — голіруч пішли самі в нашу хизакам. Те, що їм всім дозволило грати неспівмірно великі історичні ролі — це енергія держави Хмеля.

Зручно вит-умачуючи по своєму Переяславський договір, використовуючи нахабно словидну релігійну тотожність і політичні та соціальні роздоріжжя в Україні, опираючись вдома як на відскочину на незруйниий ханат, — москвиці з часом станули твердою ногою на землях південного «спільника». »Копотопська лазня« та походи Дорошенка це уламки, не зриви, тому московського розгону не аломали. Москвиці, підтигаючи з черні пайвних і подлих, а з еліти амбітників, »московських людей«, стужак, поволі, але певно вростали в українські міста, в державу. Коли Мазепа, — постать рівно велика, як трагіша, — підхопив політичну традицію Великого Гетьмана, було зачіно. Прірва стояла між проводом і масами. Мазепа був геніальний тактик. Було треба і стратег-героя. Народ лише героя розуміє, за героям іде сліпо. Тонку гру Мазепи маси не могли зрозуміти. Проте Мазепина дипломатія до часу була конечна. Речі були хиткі, — єдиний орден показався вірним до смерті! Ставка була дуже велика і все вело до останнього бою. Всупереч всім помилкам, що плинуть так з несамовитості становища та дієвих сил, як із особовости вождів, союзників, — Мазепа міг перемогти. Битва під Полтавою — це доля. Могло за малим рішитися інакше. Тоді козацька держава відперла б москвиців в Азію, перебираючи на цілі століття провід на сході. Полтава — це катаклізм. Вдруге падіть світ у собі, рівно ж на століття!

На кожну добу лише свій, такий і жадний інший стиль держави, може забезпечити нації вольне життя і владу на землі.

За цю, у формі і змісті, козацьку державу боролась козацька нація. В її основі була ідея своєрідної, станової республіки. Треба було безпомилкового проводу, принаймні часу для достаточного викристалізування скелету, контурів держави внутрі та її геополітичного означення назовні. Тут не стало віддиху. Причин чимало: — пізнє самопробудження, як руху так і провідників, брак державно-політичної традиції, надто наглий процес соціального зрізничкування без противаги ряду сильних, організаторських та виховавчих особистостей, на тлі плинних процесів молодої держави і **степова задуха: брак міст і моря**. Засуд бути полем битв перериває всякий закономірний розвиток України. Знову не вижився дух раси, не устійнівся ні устрій, ні ідея. Історична енергія держави була ще хитка в обличчі її геополітичного простору. Тому, коли ідея козацького республіканізму ввійшла в конфлікт з політичним католицизмом у Варшаві та джінгісханським принципом півночі — козацька нація впала. Це внала друга держава, не визволивши нашої раси. Зосталась геройчна традиція монументальних зарисів, — все ж здушена в пеленках, — традиція, що два століття тривожитиме душу раси, як опир!

17.

Висновки. Ми все ще Європа: — правовість станів, незалежна від світської влади церква, вартість одиниці та її зусиль в суспільному житті, приватна власність, маґдебурське право, організація суспільності на засадах самодіяльності, ідея лицарства, тощо. Християнізм і церква — зпочатку державотворчі — стають при кінці на послугах заїманців: — ганебне прокляття Мазепи українською церквою! Величезний, але нецентралізований динамізм. Брак історичного досвіду в державобудові. Ліквідація полу涓евого фронту.

III.

УКРАЇНА.

18.

Горе переможеним! Переможеному зграбовано імя, історію, еліту, духовість, витиснуто з міст, обернуто в «селянську націю», в народ «тутешніх», в хахлів-феллахів. Північний сусід спаціфікував! Це друга паціфікація, по візантійській — азійська. Несамовитий процес гіппотизування займанцем душі раси — своїм державним апаратом, своєю духовістю, своїми політичними інтересами, ідеями — йде по слідовно на всіх ділянках життя. В площині політичній — московофільство, малоросійство, всеславянство, паціфізм, лібералізм, федералізм, драгоманівщина, інтернаціоналізм, космополітизм, парліаментство, соція-

лізм, анархізм, до комунізму включно! В площині духовости — провінціялізм, просвітнянина, культурництво, розумовість, еволюціонізм, матеріалізм, квотний сентименталізм або самокастрація, обожання числа і вселюдськості, нігілізм — безідейність! В площині соціологічній — здекласованість суспільності, суспільна безвідповідальність, соціальне безправя, ставлення соціальних питань над інтересами національними й політичними, суспільна загумінковість, вдержування соціальної незрілості та недорозвиненості, планове абсорбування залізного капіталу нації — еліти, систематичні стремління вирити провалля між останками проводу — інтелігенцією та масами народу. В побуті — хуторяніна, нічим невиправдана погідність, байдужість, важкуватість, поверховість, відступництво та духове лінівство! В площині релігії — хаос «спільноті віри», дезорієнтація і згодом релігійне вихолощення! Гіпноза була вже глибока, коли на сюлох ударили у дзвін Шевченко. Сучасні верхи не варіли в ньому національно-політичного обявлення, а соціально-побутову заяву, не революціонера, а бунтаря, не чули в ньому волі нації до незалежності, а ремствувація ворожбінка. Зостаємося без власного політичного обличчя, скалічені «малороси», чи «зинстрики», запряжені до чужих державних возів — воли...

19.

Ми не були, ми не є «мужицька нація»! Але в центрі України стоїть мужик, неамірний багатій, скала всіх держав наших, минулих та майбутніх. На перехресті Європи й Азії, всі його розпинали — свої, наїздники, доля. Та він завжди вставав з хреста, стрясав землею в нелюдському гніві і викочував сонце на змаргані поля. Кожна Руїна в нашій історії викликала відшір: — селянський ренесанс, мужицьке відродження. Поступово і неминучо виділювалася нова еліта, а з нею нові: вожді, державні форми, духовість і традиція. Цей процес пробудження, зросту і вибуху тривав у нас звичайно два століття. Раса отримала з набутих навичок та защеплених приrostків, перепалювалася в огні фанатичного підбіому — і заливалася пів континенту. З вогню і попелу вставала нова держава. Раса переборювала всіх: простір, наїздників, долю.

20.

Як основний був розгром — ренесанс започаткувався на всіх полях. В соціально-політичній площині — селянські повстання, збрив січневий з 1917 р. В площині духовости — титан Т. Шевченко, Л. Українка, М. Міхновський. В площині розселення — колонізаційна стихія на південне і схід, опанування північного моря, земель Підкавказзя, до Каспія. В площині

біологічній — процес нестримного розмноження. Вся ця доба пробудження і зросту перейшла під сильною сутєстю козацьких традицій. Це явище історичної тягlosti — природне і здорове. Нового, власного величного стилю доба ще не виновила. Проте вагітина, послужилася для вислову формами козаччини, яка історично назавжди відійшла. Новий зміст ріс поволі, втізанся до старого, стремів, шукав та знайти себе ще не зміг.

21.

Універсал з 22. I. 1918 р. — це нова і рішаюча перемога! Значіння і вартість цього ариву — неоцінені. Однак хто сподівався іншого висліду його — мрійник. Без проводу можна боротися, та не можна перемагати, тим менше будувати державу! Ми були обезголовлені: без еліти, без проводу. Наша влада — її провадили довго блудні ідеї, події! Маси селянські хотіли боротися і боролися, як уміли і могли. Вислід — відомий. Проте ми перемогли: тотально, всебічно оформилася ідея, виділилась провідна верства, доба прозірла, вирізьбила власний стиль і пізвала себе. Почалася планоча і фанатична, історичних розмірів, облога життя. Це в поході — український організований націоналізм!

22.

Заранні виникали ми в собі історичний змісл, історичне світосхоплення взагалі. Великий вишадок нашої історії, татарська павала, присипав руїнами і здушив наші перві історичного почину. Українське селянство — єдине і незріване в спіті — скрило в собі нашу залізну душу. Ланцюг трагічних винахідків однаже відчукував і пинчив нашу кожночасну еліту, а з нею державу. Це брає дішених провідників, брак вождів великого калібр, що завело нас куди завело. Дійсні провідники, вожді, приходять завжди в процесі творення якоєві еліти, із якоєві еліти. А її ми завжди втрачали. Тут корінь лиха. Ми здебільши засталися «бестією без голови». Все, що прийшло — неволя, розбуялий дух руїнництва, критикоманія, дефетизм, статистика ітд. — прийшло наслідком браку вождівських особистостей. Демагогії, юрботеревенників та інших двоніг — не бракло. Бракло великих виховників! **Нас з поміж нас — ще ніхто не виховував!** Душа наша — незорганізована! Ми або не жили нашим життям, або жили лиш кавалком нашого духа. Проте вже на початку закройлись недвоязочно наша істота, стиль і можливості. Жорстокі вітри історії не всилі були їх вгасити — навпаки роздували нашово. Гуїни відростали, ми ставали на ноги. Три рази ми зійшли із рівного історичного шляху на странні манівці: 1. — Коли приняли візантійство, 2. — Коли отерглися на Москву, 3. — Коли захопились комунізмом. — Цим ми вичер-

налисся. Почекез всі доби нашої історії видно тяглість одисто амсту, спільногого всім добам. Це боротьба проти Азії та її духа хаосу, в боротьбі за Європу із себе. Від горіситалізованої Візантії, почесні половців, печенігів, татар і ляхів та хозар, до московинів, та ж знаменія червона нитка! Це історичне післаництво України. Не можемо хотіти іншого. Вільний вибір нам не даний. Мусимо це виконати або нічого! Надходить вирішальна хвилина останнього бою. Тисячелітня мобілізація України завершується. **Ми мусимо перемогти!**

IV.

НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ.

23.

Живемо на порозі найвеличнішої доби української історії. Завтрашня світлість вже кидає синопи сльова в трагічне сьогодні. Історія це світовий суд на мості, між двома вічностями. Залишились під мостом? Лишились підсудним? Ті, там на мості гаумляться: — »Вас нема!« Другі хулять її! Але ми є і **приходимо накинути нашого Бога і знищити його хулителів!** Знаходимося в добі підготовки, наставання, самотворення. Для нас міродайним ще напрям і якість, не простір і скількість, культура не цивілізація, держава не колонії, ріст не вилни. Однак з моментом переведення самоздійснення — неминучо приходить на чергу друге, а з нею **ми і наш час!** Нам треба віднайти власну, колись утрачену точку ваготіння довкола себе самих. Хочемо за всяку ціну віданскати самоавторитарність і самозанкціональність. **Мусимо прагнути себе, жити наше життя, виживати власну долю!** Не конче українське мусить бути те, що має окладинку, а навіть дещо змісту українського! Історичне колесо котиться нам назустріч. Нам треба всюди і у всьому дуже українського! Історія нерідко ставить в життя так величеські вигляди. Мусимо їх здійснити або загинемо як нація! Велика туга за чинами, за історією, за Богом, за **нами самими** рівна хіба нашій неповторній одиночості, самотності і післаництву. Так хоче воля нашої раси, відрубної, ніким не зродуваної: — ми мусимо себе дати світові! Це значить: надати світові змислу і змісту, — перемогти його! Лише наскільки втілиться в дійсність — настільки ти жив. Для цього мусимо захопитися: 1. — **героїкою жертвою** — перемога рішастесь на тлі пролитої в бою крові, полеглих голов, гекатомб; мало визнання ідеї — треба зготовості кожного вмерти за неї», 2. — **героїкою праці**, буденної, муравлінної, тим неменш в цілості неминучої, великої. Мусимо вчитись чинити плашово і з нелюдською силою, щоб владно пірвати з собою успіх! Побідник це найвищий єдиний суддя історії! Хто вибере Фронт — обовязаний видержати на ньому, хоч би й проти пекла, навіть як залишать його найближчі і вік-

самий один зостане з цього боку — а там ввесь світ. Великим мусить бути муж: чим би він не був і де б його доля не поставила. Великим всюди й завжди можна бути. Що погнало нас па барикади? Голод? Економічна нужда? Ні! Почуття »обовязку«? Також ні! Це голос крові, туга за великим призначенням, щось геройче і дуже мужеське, що велить діяти, не оглядаючись на мотиви, обставини чи самотність! Вся наша доба дрижить від утаєної жадоби за історією, за опануванням часу і простору! Це наша воля бути і рости — наша воля до історії! Йде бій за українську людину, за »легіон суворих« — еліту чину, геройчу і самозаконну, за українську расу, як суспільна дійсність.

24.

Український дух з природи анархічний? Неправда безсомнна і підла! Сліпі самобичування раба! Треба всюди відрізняти суть від окладинки, слово від пустомелля, набуте від пітомого, прикраси від речей, чини від вихваток, дійсність від обставин, силу від пози, історію від її інтерпретації. Отільки реалізму — неминуче. Бо »широку степову вдачу« окувати в зализні обручі історичного маршу можливо — ба, неминуче! Святослав і Хмель це доказ і прообраз. Але брак великої еліти, яку нам знищила татарська навала, потім московське православіє, — обидва сліші випадки, — з'atomізував, роздробив творчий індивідуалізм, особовість нашого народу. Нам забракло власної синтези, символів. В душі українця позему безконечність простору, степу не зріноважував прямовісний гіп виховання, уякіснення, самовдосконалення. Ми розливалися шир — не росли вгору. А еліти, щоб збирала наші ростучі землі — не було. Цьому процесові, що невинно корчував нас політично, планово пособили займанці. Так ми стали стадом хижаків, що невинно собі скачуть до горла. Цей процес вже не діє, — хоч вищенаведених типів чимало! Вбив його Шевченко і націоналізм. Останнім відрухом була драгоманівщина, з якої вийшла соціалістично-комуністична дурійка. Але ідея України вже встала і поволі заливає свідомість нації, відроджуючи і перероджуючи, поглиблюючи та орієнтуючи на себе. Мусимо чітко вирізьбити повний тип, в цілій своїй появі українця, що думає, відчуває та діє по українськи. Взагалі треба зробити чистку всіх не наших, чужих і ворожих, хоч би вже і врослих чи споріднених варгостей, якщо вони нам погубні. Треба відродити і навязати до демопічного динамізму русича, його соняшного стилю та імперіального, великородзянницького хисту і патосу! Нам відродження і переродження! Шлях до цього не лежить в руках »кожного«, а виключно в руках еліти, вибраних, не всілких голодранців. Це глибоко націоналістичне післанинство, а не »демократичний обовязок«. Вже чути в націоналістичній стихії зміст нації, небуденну, організуючу силу та непоборну, волеву напроту і страшний, регулярний, неминучий стукіт легіонів!

Вік, в якому живемо, це вік нації. Західні нації створила династична ідея. Тому на заході поняття нації і держави — нерозлучні. В нас ідея династична не грала жадної ролі. В націю перетопили нас: — імперіалістична Русь, історичні катаклізми та стихійні ерви, вимішування людності в 3—6, 14—16 і 18 віках, Хмель, Шевченко і націоналістична ідея. На заході це була перманентна аристократія крові, що репрезентувала перед історією націю. В нас це у всіх добах, крім княжої, кожноточасна аристократія чину. Українська нація — твір єдиний і неповторний. В нас поняття нації та держави мусить бути власні, українські. Держава і нація — вартості нетотожні. Україна це наше максимум життя, це прапор, під яким маршуємо до Бога на цій землі. Маршуємо як нація, як найвища форма людського співжиття і творення. Держава — неминучча, щоб пачія закономірно розвивалася. Європейські нації, це міста — будуючі народи. Лише міщанин політично просторопідбивчий. Він визначається добуванням - посіданням, як потуга і як здобич. Селянин є неісторичний. Русь була, бо Київ, Галич, — міста, були. Зруйнований Київ — підкошена Русь. З народженням козацької держави було треба побільше таких міщанських кратерів з перманентним централізмом авторитетів, які б спохи в неарушиму цілість величезні простори та надали елястики та рannій ударності народу. Цього не було. Великих міст та їх духа не було! З оборончого руху повинен був стати заборчий і, що найважливіше, витривати в тому стані, щоб суперничі центри стали слабші від нього. Без міст цього рівнож не могло статися. І козаччина впала. Подібно фіавчиній розгром 1918 р. спричинив у великій мір чужконаціональний склад наших міст. Місто — це історія. Мусимо за кожну ціну опанувати наші міста! Аж тоді зможе нація закономірно розвиватися. Час вибуху — добування української, націоналістичної революції зазначиться як зрив селянський, але сінокістичний, значить частинним скученням селянського населення до міст — перебрати міста в свої руки!

Протягом століть наш фронт простягається на всі чотири сторони світа. На сході і південні ми перемогли. Нерішені залишились два фронти: північ і захід. Європа поставила нас політично поза законом. Для нас законість сьогоднішньої Європи — беззаконня. Шляхом організованої, перманентної, глибокої, політичної, соціальної і культурної революції мусимо здигнути себе, використовуючи ввесь досьогоднішній досвід української історії. Це треба завоювати зовнішньо і внутрішньо. Питання європейського сходу стало питанням життя і смерті між нашими ворогами й Україною. Боротьба вступила в останню і рішальну фазу. На сході буде завжди володарити виключно

або імперіяльний Київ або імперіяльстичний його суперник. Жити мирно побіч себе такі центри не зможуть і не будуть ніколи! Тому Україна мусить обеднувати:

1. Повну внутрішню самовистарчальність під кожним оглядом.

2. Повну, природню замкнутість.

3. Досконале, стратегічне положення, для сповнення **належної ролі на сході**.

Брак моря задушував нас. Море — це наші легені! Коли втратимо морські шляхи, ми зостанемось в мішку степовою рівниною з геополітичною задухою! Чорне Море — наше море! Це невмолямий закон європейського сходу.

27.

Українська нація мусить вся вложитися в рамці. Не будемо опиратися в державобудові на чуже право. Наші суспільно-правні вартості будуть остильки тогожні з європейськими, оскільки йдемо шляхом Європи з нашої душі. Вони мусить бути плодом **нашого** досвіду, душі, життя, нової духової дійсності. Нам потрібно вирізьбити українське право! Воно мусить витягати на деннє світло цілість української всеохоплюючої системи, що невичеволена до сьогодні, поломені в готових зарисах, контурах, в наших душах. Мусимо дати свою власну, світового маштабу, духовість. Мистецтва, науки, релігія, техніка — все жде розвязки. Це нема як виминути, відложить, переочити. **Мусимо дати розвязку і то повну, українську розвязку!** І захід і ми знаходимося в цьому становищі. Але під час коли захід переборює марево власної смерті — ми ще лише запалюємося. родимося. Український націоналізм — це явище само із себе, необмежене ні простором, ні часом, ні соціальним укладом, структурою нації. Самоздійснення його не вичерпає. Навпаки! Скріпить — зглибить, ставлячи нові завдання, нові овиди. Це вартість вічна, неповторна і невичерпальна!

28.

Вже два рази ми були в нашій історії гаттею для азійських повіній, політичних і духових. В цьому трагізм нашого становлення. Чи завжди нам бути лише гатями, ніколи таранами? Тут немає вибору! **Треба стати на грани двох світів володарем!** Сила це остання рація і найбільший закон. Ту силу мусимо виплекувати напружено, уважно, невпинно, роками. Ми є нація політично неменш талановита, ніж котрийнебудь з європейських народів! »Політично-здібних народів — немає. Є лише народи — що знаходяться цупко в руках правлячої меншості (еліти! — прим. автора), а тому чуються в добром поготівлі. Політичний талант якоїсь товни — це ніщо інше, як довіря до проводу«

(О. Шпенглер). Є велике питання, чи інший європейський народ взагалі був би пережив усі велітєнські потрясення нашої історії. Ми ані не зникли з лиця землі, ні не винародилися. Навпаки! Колонізаційно здобули нові землі! Ми народ з ярким політичним талантом і нездоланою силою опору. Той опір перемінити в державницьку офензиву — це завдання нової еліти.

29.

Нарід лише той великий, що творить сам собі призначення, що сам себе покличе й сповнить своє післаництво. Історія це вічне творення нових традицій. Хто сам не творить — стає матеріалом в руках іншого творця. Історія — це воля до найвищого росту. Історичне це те, що і скільки з людини якогось часу втілилося в чин, порядку політичного, чи духового, чи обох. Прикмети історичного це час, напрям і безповоротність. Всі народи мають долю. Долю можна опанувати з нутра. Тут завжди йде про життя, про расу, про тріумф волі до могучості. Ми мусимо опанувати нашу долю! Відходить тисячеліття нашого наставання. Близкучого ранку ми будемо! Тоді назріє тисячеліття нашого володарення!

6. ОНАЦЬКИЙ

В шуканні стилю

Коли говоримо про стиль, звичайно думаємо про письменство або мистецтво і вважемо з цим поняттям уяву більшої чи меншої гармонії і пов'язаності між собою частин і цілості якогось твору людського духа, що з невиразного хаосу витворює гарні й закінчені форми. Стиль протиставляється хаосові, хаос — стилеві. І тому не тільки твори письменства та мистецтва повинні мати — і звичайно мають — свій стиль, але й всяка інша систематична діяльність, що в ній творча думка опановує й плязмус нефоремний хаос безладдя й анархії, оформленлює й усистематизовує сирій матеріал, зосереджуючи його навколо одного осередку, підбиває його одній головній ідеї. Все те, що цій ідеї суперечить, або не стоїть з нею в безпосередньому зв'язку, мусить бути виеліміновано, беажалісно відкинуто. Бо стиль — це перш за все наслідок вибору, наслідок численних закреслень, що мають на увазі зробити мистецький твір якнайдосконалішим, щобо найбільш відповідним до визначенії цілі, до вжитих матеріалів і до засобів вислову творчого духа. В кожному творчому процесі перед творцем виявляються тисячі всяких можливостей, сотки різних способів, як потрактувати нефоремний матеріал і що саме з нього вибрati. Але кожний зроблений

вибір несе за собою безповоротну смерть невикористаних можливостей, що вже ніколи більш не повторяться. Усе життя — це зрештою одна така низка свідомих чи несвідомих актів вибору, які залишають за собою трупи відкинених можливостей. Все наше життя — це фактично тільки шукання свого власного стилю, бо без нього не можливе існування ніякої визначені особистості, а хіба тільки безформна мішаниця.

Отже, щоб сягнути власну стилевість, щоб здобутися на власний життєвий стиль, треба пройти сувору й трудну школу самодисципліни і самообмеження. Все те, що не відповідає обраній нами цілі, мусить бути відкинене. Не можна бути дилетантом в усіх ділянках людського знання; не можна плавати все по поверхні, ніколи не заглиблюючись в якомусь одному напрямку. Не можна бути українським націоналістом і одночасно в той чи інший спосіб спричинюватися до поширювання культури народів, що намагаються заполонити українську душу і зробити з українців «малоросів» або «малополяків». Треба, щоб наше життя було не тільки низкою актів вибору, але щоб вони були й актами свідомого вибору, — бо тільки в такому разі вони можуть відбуватися по одній лінії, їти все в тому самому напрямку. Треба, щоб наше життя було дисципліноване твердою волею — сягнути намічену ціль.

За панування так званого демократичного лібералізму, чи ліберальної демократії, витримувати одну певну лінію було досить тяжко, бо не було ніяких критеріїв, що ту лінію визначали б. Усі догми були підірвані, усі віри висміяні, усяку дисципліну підмінено. Не було ніякої пошани до однострою, і навіть священики — після служби Божої скидали свої ряси. І тому в демократичному суспільстві не було й не могло бути жадного стилю, але була вищезгадана мішаниця. Замість якісної, визначеній в своїх правах і обовязках особи, панував кількісний індивід, анонімовий атом безформної і також анонімової маси. Поміж націями, опанованими духом меркантилізму та фабричної стандардовості, почала затиратися поволі національна особовість, почали зникати національні барви й костюми, і залунали по всіх усюдах гимни безнадійно сірій, безбарвній вселюдськості. Але такий стал річей не міг бути вічний. Величезні національні суспільства не могли залишатися довгий час в стані безформної й безбарвної маси, заколисаної співами різних інтернаціоналів. Творчий дух, що усім еством своїм стремить до форми з яскраво закресленими контурами, не міг залишатися бездіяльний. І людство опинилось нараз перед колосальними видовищами націоналістичних революцій, що по суті були нічим іншим, як трагічно-героїчним зусиллям віднайти втрачений — або витворити новий — національний стиль. «Глибокий змисл і одночасно спільне явище всіх стремлень, які б відмінні нам вони не видавалися, — писав Кайзерлінг в своїй «Всесвітній революції», — це шукання за новим національним стилем. Бо стиль — це нація, так само як, за виразом Бюффона, стиль — це людина. Подібно до того, як в особистому стилі окремої лю-

дани всі вияви її особистості (а в стилі окремого шедевру мистецтва, всі його складники, раціональні й ірраціональні) формують в живій гармонії одну досконалу цілість створеного організму, — таксамо й кожна нація намагається витворити свій власний особливий стиль, що виправдав би її особовість...«

Зрештою, Мусоліні ще 1922 року (в міланській промові 4 жовтня) визначив фашистівську революцію, як шукання за втраченим стилем життя: — »Демократія, казав він, позбавила життя народу всякого стилю. Фашизм знову повертає йому його, цебто вказує лінію поведінки й надає барвистості, сили, мальовничості, ісподіваності, містицизму, всього того, що так потребують душі мас...«

Від цієї промови Мусолінія пройшло 18 років, і за цей час італійський фашизм не тільки витворив цілком нову концепцію життя, що виявляється в зовсім новому відношенню до соціального ладу, до господарської системи й до політичного режиму, але й виховав мільйони молоді в новому фашистівському стилі. »Фашистівський стиль, — пише проф. Г. Бортолотто в своїй фундаментальній »Доктрині Фашизму« (Мілан, 1939) — це спосіб життя фашистів, що робить їх цілком відмінним від усіх сучасників, і що робить з них італійців мусолінівських часів...« Бо кожні часи, кожний окремий історичний період мають і мусить мати свій окремий стиль, бо в кожному з цих історичних періодів люди жили інакше, цікавилися іншими справами, формували свої думки й почування навколо інших духових і матеріальних інтересів. Італієць фашистівської доби дійсно цілком різниється від італійця часів Відродження чи навіть від передвоєнного італійця. Так, очевидччи повинно було бути і у нас. Але є воно інакше.

Є. Маланюк десять років тому так писав про український стиль у ЛНВіснику (1930, XI, 971): — »Безвладний, розхристаний, двомірний, врівень з несито просторими степовими обріями, в такт із широкими помахами важких степових вітрів, — він фатальний цей специфізовано український барок, стиль непевності, тривоги, татарських погонь і заграв пічних пожарів... Цей стиль Дикого Поля, землі, що століття корчиться в лютих породильних муках навал, воєн, повстань, рабства, дошкульних калчуків і традиційно-евразійської обабічності (»шатості«), — він сам у собі несе каліцтво, несуцільності, руїність, він сам у собі, як стиль, стоять на гострій грани заперечення **всілякого стилю...**«

Пройшло десять років, і ці слова Маланюка, що він їх відносив до українського барока, але що охоплювали фактично стиль усього українського життя, що від століть проходить під знаком пефоремності, руїнництва та духового упідлення, залишаються й надалі в силі... Українська нація ще й досі мусить шукати за своїм стилем, — мусить шукати, памятаючи, що знайти його вона зможе тільки на шляху безнастannого самоокресловання, безнастannого самоочищування, безнастannого поборювання всіляких дилетантських коливань поміж різними сусідами та орієнтаціями. Щоб віднайти свій власний стиль,

треба мати перш за все віру у силу власного творчого духа, що непереможно стремить витворити з всякої неформності точну і гарну форму. Власна «хата» — вживуючи слів Шевченка — це перша форма творчого духа кожної нації. Досконалість її приходить у дальному творенні.

ІНЖ. ДР. С. ВОЛОДИМИРІВ

Тенденції поступу*)

Факти, їх аналіза, класифікація та синтеза — це шлях наукового думання, наукової праці. Що далі ми йдемо по цьому шляху, цебто від збирання фактів, їх реєстрації — до синтезу, до встановлення між ними певних зв'язків, то більше потрібно наукової ерудиції, широти й глибини наукової аналізи, розмаху наукового думання. Для встановлення певного зв'язку між фактами, для встановлення певної ідеї, якій ці факти підпорядковуються, встановлення еволюції певної ідеї, факту, принципу, явища чи інституту потрібно вищої наукової інтелігенції. Це праця абстрактної творчості, праця, що мусить бути обробна широкою науковою ерудицією, здібністю аналітичною, а заразом і синтетичною. Коротко кажучи, це праця високо розвинутого екстенсивного й інтенсивного інтелектуального порядку. Але заразом — праця глибокого наукового значення та інтересу.

Знайти причинний і функціональний зв'язок між багатьма фактами, обєднати їх певною ідеєю, звязати формулою, що надає їм певного порядку, накреслюючи їх еволюцію — це глибоко відповідальна праця значення не тільки теоретичного, абстрактного, але й практичного, реального. Установлення таких формул, ідей, що звязують факти, класифікують їх і дають розуміння тенденцій поступу, як чогось спільногого, що охоплює культуру й цивілізацію, — дає нам могутню зброю для розуміння дійсності (дає можливість не губитись у масі фактів — факти приводить у певну систему). Дає це теж велику економію енергії часу у науковій праці, упрощуючи різноманітність окремих явищ, дає нам кістяк знання.

Математик світової слави Пуанкарэ каже: «А що є наука? Це передовсім класифікація, уміння зеднувати факти, що здаються різнородними, але є поєднані дійсною спорідненістю. Іншими словами: наука це система зв'язків». Теж один із творців закону збереження енергії Гельмгольц (Helmholtz 1821—94) зазначає: «Не вистарчє знати факти, наука повстає тільки тоді, коли відкривається їх закон й їх причини».

Зрозуміння тенденцій поступу і його законів дає можливість легче схопити не тільки сучасне й минуле, але головно — перед-

*) Розділ з ширшої наукової праці: «Час і поступ».

бачити майбутнє. Це має величезне значення для кожної абстрактної теоретичної і конкретної, практичної наукової праці. Знання минулого й сучасного, знання минулої еволюції — це вже могутні точки опертя для передбачення майбутнього, бо перше й друге — це фундаменти третього.

Що більше ми знаємо різних законів, формул тенденцій розвитку, то глибшає наше знання, то більше опановуємо дійсність, ширший овід розкриваємо перед собою — більше фактів можемо зберегти у своїй памяті і більше опанувати їх.

Такі формули, як перемога простору, перемога часу, згіст аязків, заміна усього органічного неорганічним і т. д., дають можливість масу фактів звести до одного знаменника, давати змогу пізнати майбутнє й оцінити певне явище, певну установу, щодо її прогресивності або регресивності. Так, напр., коли знаємо, що певне явище чи інститут не перемагає часу або простору, в регресивним щодо неорганічності його структури, то можна сміливо сказати, що таке явище, установа, інститут і т. д. є порядку регресивного і що воно не винесе довгої конкуренції з тими явищами, установами, інститутами, що більш, ніж перші, перемагають простір, час і що є порядку менш органічного.

Всі досягнення окремих епох, наукових дисциплін, досягнення певних ідей можна звести до кількох таких формул, законів, тенденцій розвитку, що охоплюють, синтезують, упрощують дійсність. Їх віднайдення — це вершок наукової творчості, їх знання — це могутнє знаряддя наукового опанування в найширішому розумінні цього слова. Що більш ми знаємо таких формул, законів, тенденцій, то більші ми досягаємо вершин знання, наближуємося до «вічної» правди, до «вічного» закону усього існуючого.

Формула Спенсера (Spencer 1820—1903) — від незвязаного й одноманітного до звязаного й різноманітного є прикладом того, яку велику кількість явищ може охопити одна формула, глибока змістом і значенням.

Формула Зомбарта (Sombart 1863) — ступінь диференціації визначає ступінь інтеграції, — це шляхетне доповнення формул Спенсера, що дає розуміння багатьох явищ і розуміння тенденцій поступу.

Цілком зрозуміле шляхетне амагання мозку Ляпласа (Laplace 1749—1827) знайти одну єдину формулу, яка охопила б усе існуюче, увесь його розвиток. Ляплас каже: »Отже треба розуміти сучасний стан всесвіту, як наслідок стану попереднього, як причину стану, який наступить. Думка, яка б знала у дану хвилину усі сили, які природою керують і взаємне розташування речей, з яких природа складається, думка ця як би була достатньо геніальна, щоб усі відомості проаналізувати, — могла б знайти єдину формулу, якою охопила б рух найбільших тіл всесвіту і найменшого атому; нічого б для цієї істоти не було пяснного; бачила б вона майбутнє й минуле перед своїм духовим зором. Усе дослідження і шукання правди наближує люднину більш і більш до цього геніального духа, що його істоту ми тут

накреслили, але до нього зістанеться людині завжди далеко». Така всеохоплююча формула була б вершком »вічної« правди, вершком науки, була б самою »правдою«, її квінтесенцією. Це був би вінець знання, досягнення усіх досягнень, це було б »закінчення шукання« (Гете).

Зрозуміння тенденцій у розвитку явищ, їх віднайдення, дає можливість упорядкувати наше знання, привести його до певної системи, полегчує оперування з фактами, дає можливість досягти значної глибини наукового знання.

Тенденції розвитку — це кістяк руху нашого життя, це смолоскипі, які освітлюють темряву маси фактів, що нас оточують, це основа розуміння минулого, сучасного й майбутнього у їх взаємному звязку; це основа справжнього знання, це шляхи, якими йде людство, його культура, його цивілізація.

Ми мусимо зупинитись на констатованні кількох тенденцій поступу на теренах сфери впливів країн європейсько-американської культури і цивілізації, оскільки вони виявляються в останні століття нашої ери, але звичайно без претенсій охопити їх у цілості.

Ця спроба буде підкреслення значення знання і зрозуміння тенденцій розвитку для наукового знання, його поглиблення.

Переходимо до аналізу тенденцій у розвитку поступу, але мусимо наперед зазначити ще, що кожне явище, кожна тенденція, ніколи не може безмежно йти у певному напрямі, ніколи не може зреалізуватись на всі 100%. Урбанізація ніколи не дасягає 100% концентрація промислу у певних центрах рівно ж ніколи не охопить на всі 100% його; ніколи жіноча праця не буде мати питомого тягару у 100% до кількості працюючих, хоч тенденція зросту питомого тягару цієї праці існує і т. д., і т. д.

Отже існування певної тенденції ніколи не веде до повної реалізації її, а коли б це було, порушилась би рівновага життя. **»Нічого занадто«** — це один зі залізних законів у житті у найширшому розумінні цього слова (Сократ). Що більший ухил від певної »середини«, від певної рівноваги (звичайно еластичного порядку), то більше виступають певні сили, які не дають і не дадуть сталого порушення »рівноваги«.

»Закон рівноваги« — це один з головних законів існуючого. І цей закон треба дуже добре памятати при дослідженні тенденції розвитку.

Людина є дитиною природи, її складовою частиною, її найдосконалішим витвором, завершеннем її творчості.

Людина вийшла з природи; природа людину оточує; людина є підпорядкована законам природи, але як істота розумна, як істота, що еволюціонує у бік удосконалення, — шукала, шукає й буде шукати методів, шляхів, напрямів, щоб самій активно вступити в дотик з природою, використати природу для себе, для поліпшення своєго існування, для піднесення його на вищий щабель культури й цивілізації, на вищий щабель розвитку й поступу.

Все це можна охопити формулою — людина бореться з при-

родою, її ступнєво перемагає, примушує її служити собі. Це головніша тенденція у розвитку поступу людства. Наймовірно «мале» вступає в бій з наймовірно «великим». Пізнає, аналізує, вихосновує, опановує, синтезує це «велике» на ходіні сній, за певним планом; цей план набуває усе більшого значіння і дає все більший ефект для людства в цілому, для нації, і для людини, як одиниці.

Людина відкрила, опанувала закони природи, запрягла на службу собі її сили — сили вітру, води, електрики, шукає шляхів до опанування атомної енергії і т. д. Людина зрошує штучно простори, закріплює піски, осушує болота, відважує дно моря для хліборобства, змінює структуру ґрунтів, зеднує океани (Панама, Суез), піщить шкідників, натомість придатні властивості тварин, рослин, мертвої природи удосконалює, змінює, пристосовує до своїх потреб, до служби собі.

Що культурніша, що цивілізованіша нація, раса, держава, людина, то більшим паном стає над природою. Професор адлерського університету Робертсон сказав: «Маємо за собою чотири тисячі років писаної історії й мільйони років неписаної. За останніх сто років досягла людина в опануванні природи більше, ніж за цілу історію. Коли б людина мусіла йти далі таким самим темпом, ледве чи могли б ми передбачити, які сили опанує вона у наступному столітті.

Людина стремить опанувати підсоння (штучний дощ, спроби Олівера Лоджа, Вітковича, Апкена, Хейта), стремить опанувати таємниці світу «великого» й світу «малого», піднмати їх структуру, сили, рух, закони. Людина стремить звільнити себе від тяжкої праці й переложити її на природу. Людина врилась глибоко в землю (вже тепер до 4-х км.), піднялась над землею (до 30 км.), опановує море, океан, воду, повітря, побиває рекорди руху на землі, під землею, на воді, під водою, в повітрі. Людина стає паном землі, води, повітря. Людина стає паном вогню. Людина стає паном енергії, простору, часу. Людина стає паном своєї планети — Землі, — поставила прапори перемоги вже на обох її бігунах, аницила непереможність її просторів, її океанів, її глибин, висот. Віра в поступ, його динаміку, його руху вперед є характерною рисою нашої епохи.

Поруч з опануванням природи виявляється тенденція заміни органічної матерії матерією неорганічною, заміни «живого» «мертвим», цебто менш тривалого більш тривалим.

Що на вищому ступні цивілізаційному стоять певна нація, певна держава, певна місцевість, то більший питомий тягар має «неорганічне» і менший питомий тягар «органічне». Коли киємо аналітичний полід на столичні міста, малі міста й села в усіх країнах і в кожній країні зокрема, то побачимо, що у столичних містах (Київ, Берлін, Лондон, Рим і т. д.) неорганічна матерія займає домінуюче місце, так маємо тут — камінь, залізо, скло, бетон, мідь, трамвай, авто, автомат, радіо, кіно, водотяг, електрику, телеграф, телефон і т. д. У малих містах зменшується неорганічне на користь росту органічного — деревляні будинки,

деревляні паркани, коні, корови і т. д. У селах вже органічне має перевагу повну — деревляні хати, колодязі, корита, відра, ложки, миски, соломяні дахи, деревляні вози, коні, домашня птиця, дерево (як паливо), дерево (як сировина), солома, очерет, гній і т. д.

»Матеріальним центром усіх минулих часів — каже Вернер Зомбарт — це було дерево; спочатку з лісу вийшла матеріальна культура: вона носила яскраво виявлений деревляний характер.«

Матеріальним центром усіх передових націй, цілії сучасної цивілізації є залізо, криця, залізо-бетон, камінь, метал і — головним чином — кам'яне вугілля. Наш вік в віком камяного вугілля, ступнєво переходячи у вік електрики. Кам'яне вугілля давало й дає переможний бій органічному дереву й іншим органічним матеріям.

Коли раніше залізо виготовлялось на деревляному вугіллі, то XVIII. ст. принесло повний переворот, під залізо-сталеву базу світу підвелено новий могутніший, неорганічний фундамент, фундамент вугільний — кам'яне вугілля. 1713. р. датується виготовлення заліза на коксі Авраамом Дербі (Derby); 1780. р. постає висока шіч на коксі фон Ребука (von Rebuk). 1788—1784. рр. здобуває Генрих Корт (Cort 1740—1800) ковальське залізо і крицю за допомогою камяно-вугільного коксу по способу пудлінговання.

Дерево, ліс, деревляна «органічна» база обмежувала розвиток залізо-сталевого віку, бо лісу вже тоді у деяких країнах Європи не вистачало для дальнього поширення металургії: лише нова камяно-вугільна база дала можливість скорого поширення продукції заліза, криці і т. д.

Кам'яне вугілля заступило місце дерева, як палива й освітлення, як матерії, що допомагає при топленні металів, у першу чергу заліза. Вугілля заступило місце всіх тваринних і рослинних матерії для освітлення, для лікування, для допомоги при різних продукційних процесах. Раніше — шкіра, дерево, кости, тварина, рослини були середовищем, де народжувалась й умпала людина. Сьогодні — залізо, камінь, метал, скло оточує людину від народження до її смерті. Раніше ліс — сьогодні копальня. Раніша сила власних мязів, сила тварин — сьогодні опанована сила природи: вітру, води, пари, газу, електрики. Що більше розвинутою є нація, то більший питомий тягар в П енергетичному білянсі грає механічна енергія і менший — сила людських мязів. Зеднані Держави Північної Америки, наприклад, мають у своєму енергетичному білянсі питомий тягар сили людських мязів лише біля 1%, а Хіна має біля 30%! У ЗДПА — механічна неорганічна енергія; у Хіні — органічна енергія людини і тварин є підвальною народного господарства. Білянс тягової сили у сільському господарстві ЗДПА ще з кінцем 20-их рр. ХХ. ст. був на 41.8% органічного походження, а на східно-українських землях — на 96.6%. В Америці майже вже панував трактор, на Україні тає кінь і віл. (Далі буде).

Поет неспокійних буднів

Наш наймолодший поет, як називають у Празі І. Ірлявського¹⁾, видав у своїх 22 роках уже дві збірки поезій і виготовив третю.

Друга збірка настільки цікавий твір, що став шкодою, що молодий автор-емігрант має таку малу автографію читачів, як наша еміграція у Німеччині.

1. Перша збірка І. Ірлявського²⁾ Голос Срібної Землі була менш цікава. Знаходили ми там багато віршів, що читач наперед про них знаю, як вони будуть написані (вистарчало побачити марку видавництва і прочитати кілька строф). Варто було на одній з перших сторінок прочитати щось як:

— Так, будуть бурі, вродяться ще вінзи

і людина великої охоти не мала читати далі. Ціла емігрантська поезія повна подібних мотивів, а коли вони ще й подаються неоригінально, то що з книжкою робити? „Я чую відгомін розмов”...

Поезії першої збірки переважно громадського змісту, цілі сторінки навя-
зують на історичні часи існування Карпатської України, дещо написано пра-
нагідно. Багато там наївного, надруковано величими літерами. Справді мало цікавого.

2. Друга збірка Ірлявського³⁾, що вийшла торік влітку, далеко краща. Слів про кожний вірш цієї збірки далося б говорити. Багато віршів викли-
кають цікаві думки. (Між іншим, мабуть випадково, обидві збірки складають-
ся кожна в 25 чисел).

У своїй другій збірці І. Ірлявський наскрізь націоналістичний поет, за-
хоплений поглядом на нашу сьогоднішню дійсність, в якій він чинний творець.
Лірика Ірлявського, окрім цього, в сповіддю автора в любові до природи, до
своєї весни, своєї осені, до наших буднів. Тематично це в більшості — спо-
міння. Уже — спомини? Не виню, чи не треба би було якось амінити нара-
тичний модус поетові, щоб так не адавалось.

Загально, супроти Голосу, кидається відчільна символічність образів збірки. Цим вона багато виграв супроти колишньої риторичності першої спроби поета. Правда, образи нової збірки не дуже орігінальні, але само-
стійні змістом.

3. В чоловому вірші збірки („Моя Весна“) надибуємо на самому почат-
ку страшенно шорстку вату:

я від тебе багато чекаю,
двадцять друга осінь моя,

а на дальшій сторінці — неправильне початкове Й! Але не відрядьмося цими
деталями й уважно перечитаймо зміст.

Вірш — програмовий для Ірлявського.

Я лишуся надалі поетом,

1 —

Превеликі плекаю надії...
і тремчу, щоби хтось не розвіяв
мою мрію ясну, молоду.

¹⁾ Іван Ірлявський (псевд.) — правдивим ім'ям Іван Рощко. Народився 17. січня 1919. року в Ірляві на Закарпатті. Середньошкільні студії закінчив в Мукачеві в році 1938. Друкуватись почав в часописі „Пробоем“ в році 1936. З березня 1939. р. перебуває на еміграції — тепер у Празі, де працює в редакції „Пробоем“.

²⁾ Іван Ірлявський: Голос Срібної Землі. Збірка віршів I. Прага 1938. Т. 1.000 пр. Книговірня „Пробоем“ ч. 3. Обгортака праці акад. граф. проф. Р. Лісовського. Ст. 4+27+1.

Рецензія: „Нова Свобода“, Хуст, ч. 9, за 17/І. 1939. — А. Патрус; „Діло“, Львів, ч. 44, за 26. II. 1939. „Пробоем“, ч. 1, за січень 1940. — Читач.

³⁾ Іван Ірлявський: Моя весна. Збірка віршів II. Видавництво Юрія Тищенка. Прага 1940. Т. 2.000. Обгортака праці акад. граф. проф. Р. Лісовського. Ст. 4+43+1.

Рецензія: „Ілюстровані Вісти“, Краків, ч. 1, за січень 1941. — С. С.

Ніхто вже мрію Ірлявського бути поетом не розмів. Стільки вже він дав доказів свого таланту, що читач його не розвінчав. Мені, особисто, Ірлявський нагадує Влізька... своюю плодючістю. Колись писали про Влізька — де його нема? Ірлявський не є всюди, але безумовно Ірлявський багато пише. Нехай собі виписується, але Ірлявського Весна, це і весна і його молодість, і молодість його народу. Усе вливається докупи і грає в його вірші многобарвними змінами дійсного символу. Правдива поезія без символізму не обійтися. Доля ж українського поета незавадрісна. І тому —:

чи не краще ходить було — хто вна —
тамки дома, де вакрут ріки.
І широку стрічати весело
свої весни і їх берегти
та не рватись крів' місто і села
до далекої дуже мети?!

Дуже шире признання, без якого уся правда Моеї весни неповна. Ці слова — це спокуса поета Сатаною. Тут не розходитьсь про чорну враду — (панейківщину), а, я би сказав, о семенківщину. Знаєте ж — Семенкове —

Яка іронія — мій шлях збігся
в пляхами якогось відродження!

і що в того повстало? Щоб не сталося випадкове ототожнення, Семенко, коли українська інтелігенція залишала Київ („сьогодні місто без символістів!“) — лишився дома.

Прислухаючись до природи („Ї — нероалучний я син“), чув Ірлявський
Уже гук не такий, як був досі.

Від часу появи віршів Семенка ледве не вміnilось ціле покоління. Замість пасифізму, в українській поезії „книги і кріси“ (гарно! ст. 37). І хоч семенківці і в Карпатах ще були кастрати, та може вже не довго чекати, поки вимре оце покоління єгипетської неволі. Ще двадцять років?

Ірлявський не піддається нашептам ворога людського роду і справляє весілля — символ вступу до плодючості — своїй весні.

Ірлявський цікавий тим, що любить простір і далечінь. Два спеціальні вірші у нього присвячені цій темі.

Пригадую, як один мій приятель часто нарікав, що наша література не знає простору. Справді, не знаю, як поставлена ця тема у нас. Знаю тільки, що був у нас поет, що й одну свою цілу збірку називав Простір. (П. Филипович 1925).

Филипович знов, чи смів знати, спів і працю у просторі та журився, що не долетить ні перша ні остання з його думок у невідомий світ. Був це, як у них кажуть, запеклий писиміст. Писав

... вартую, надіюсь, мушу
виглядати, чи йде Пророк.

Але :

на всій беамежній країні
ні один ще Лазар не встав.
Тільки почі чорні та сині
десь пливуть понад морем трав.

А деївде :

І дия нема. Та променисто-ніжній
на ясне небо, на простір надсніжній
роалинси світ і не пускає тьми.

Филипович був колись, за молодих літ, „російським“ поетом. Він зник не до великих маштабів, а до бевмірного. В старій Росії не вміла розріжняти простір від беамежності. Коли мали думки, то безвремінно хотіли, щоб вони долетіли аж у невідомий світ, коли ставали машини, то обовязково соняшні, федерувались в космосом, або ж — врешті,

Що мені за діло до Києва та родичів,
коли про Семенка мусять марсіяни внати?

Російсько-українському інтелігентові властивий комплекс страху з того, що в нього перед носом.

Та той же самий Філіпович звернув давно вже увагу на те, що „надії мрійні і смутні квіління“ — спадщинні добра Москви і Малоросії у нас — „загублено у передранній млі“, мужнім і гостроворим, молодим поколінням нашим.

Який простір у Ірлявського?

Простір гірський мене легкістю вабив,
а степовий розпинав мої груди.

Це поостір точно локалізований. Замість Всесвіту, світу — Україна. Змалення? Не кааав якось Ісус з Назарету, що хто каже Бога люблю, а ближнього ненавидить... бреше? Не овора, давінка, голуба просторінь Ірлявського полита кровю (ст. 39).

Нас пекла й випікала доба
від Кавказу до срібної Тиси.

Моментально на цім українськім життєвім просторі, як на замовім шляху. Зима —

заарівняла дороги,
вже і ту, що на ній ми так часто була;
одинокі не аможе залишити небога,
що від серія в простір розійшлися.

У Ірлявського кілька разів простір — місце, куди ведуть дороги — ідеал. На цім українськім життєвім просторі Лазарі не встануть. Мертві будуть далі відпочивати. Зате — „програмі битви помсту уродять“ (ст. 42). І вже тепер у цьому просторі сідають не тільки ав упокій, але — одним духом — і ав „новий гнів гарячого ще списа“.

Простір це також краєвид. Але не маємо вже місця слікувати ще й за цією подробицею.

До замітних поезій збірки належить — Де Чорногора. Вірш має в собі трохи в готичного Te Deum й щось в пістивому тих, хто творять в новім житті нові традиції, традиції неспокійних буднів.

Багаті, буйні на пориви, романтичні будні Ірлявського, тож його побратими. Вони —

не тужили, а гордо росли,
шумував у них дух неаборимий,
наче соки весниою у сливи.

Потім — „твердинув корін у них молодечий“ і віщо їм не страшне, бо, як афористично думав наш поет, „не ватиняти те, що має корінь“.

В збірці Ірлявського зовсім відсутня еротика. Цебто не вовсім, але майже. Замість дівчини, у цього частіш виступає мати. Будні і мати. Будні —

були милі і тихі як ранок,
а ласкаві, як мама моя.

Мати належить до буднів.

Не вдалися мені „хвилі в криниці“ в гарнім вірші В парку.

Вслухайтесь!

Скільки велені в парку і тиши!
Скільки щастя в застиглих обличчях
Коли вітер кущем заколише
то вдається — мій ліс мене кличе.

Чи не хотіло багато в нас щось такого написати? Дехто вже написав, але тільки дехто.

Хроніка

В Бібліотеці сучасних письменників У. В. Krakів з'явилася такі нові випуски: 1. Б. І. Антонич: Вибрані поезії; 2. Ростислав Бандик: Зов землі, новелі.

В „Держлітвидав-і“ України вийшла збірка нарисів Й. Фельдмана: „Таращацький полк“.

У В-ві „Рад. письменник“ (Львів) вийшли „Короткі історії“ Ю. Яновського.

В „Держлітвидав-і“ України вийшли однотомники вибраних творів М. Рильського й М. Бажана. В однотомник Рильського входять вірші з таких збірок поета: „Під осінніми ворями“,

«Крів бурю і сміг», „Знак терезів”, „Україна”, „Збір винограду” та ін. В однотомник Бажана увійшли вірші зі зборок: „Сімнадцятий патруль”, „Будівлі”, „Смерть Гамлета”, „Бесмерття” та „Ямби”.

В Харківській організації СРПУ відбулось обговорення видавничого плану „Держлітвидав-у“ України. Низка письменників пристала рішення „ЦК комун. партії“ „про перебудову роботи Держлітвидав-у“ і „серйозно критикувала план і діяльність видавництва. Товариши відзначали, що видавництву досі бракув справжньої обективності і большевицької принципальності в ставленні до письменників і їх творчості. Долю книжки, її тираж, перевидання часто вирішує не якість твору, а традиційний неписаний „табель о рангах“... („Літ. Гав.“ 55/1940, р.)

У в-ві „Мистецтво“ у Києві в перекладі на українську мову мають вийти такі пісні: „Марія Стюарт“ Шиллера, „Слуга двох панів“ Гольдоні й „Гамлет“, „Макбет“, „Король Лір“ та „Сон в літню ніч“ Шекспіра. У тому ж в-ві друкується книжка московського режисера Станіславського: „Праця режисера над собою“ й монографії, присвячені Тобілевичу, Саксаганському й Заньковецькій.

До кінця року 1940. вийшло три числа місячника „Література і Мистецтво“, органу львівської філії „Спілки радянських письменників України“. Журнал тоненійкий, виходить зоштами типу аничайних тижневиків.

У відділі проза в оповідання утра-квістичного письменника Володимира Шахна — „Папірець у руці“, Петра Ковданика — „Іван Довбна“, Ярослава Галана — „Три смерті“, польської письменниці Ельжбети Шемшлінської — „Галапас“, М. Брилинецького — „Микола Гриців“ та польського письменника жidівської віри Путрамента — „Вовк прямує до лісу“. З поезії рецензент київської „Літературної Газети“ (18. грудня 1940.) агадув лише присвяту Буковині Миколі Матвіїві Мельникі, вірш Карманського, вірші польських письменниць та письменників Шемшлінської та Фріде. З критики та літературознавства агадано праці Кирила Студинського та Михайла Рудницького про Стефаніка, Тадеуша Бой-Желенського та Ержето Борейші — про Міцкеевича, Ірені Вільде — про Кобилянську, Ширера

— про нову повість Ванди Василевської.

У Київі має бути заснований Центральний музей Т. Шевченка. В музеї будуть зібрані всі матеріали, що стосуються до життя і творчості поета.

До 25-го грудня мала бути викінчена перебудова приміщення колишнього кінотеатру „Атлантик“ у Львові в „Державний український драматичний театр ім. Лесі Українки“. Театральний сезон має початись виставовою пісне „українського драматурга“ (жіда) Л. Первомайського: „Довбуш“.

В осені 1940. р. гостювала трупа львівського театру в Чернівцях, де мала показати 45 пісні („Платон Кречет“ і „В стенах України“ Корнійчука і т. д.)

Київський театр ім. Ів. Франка має представити нову пасу про „советську родину“ В. Малакова і Д. Шкневського: „Державна справа“. Пасу ставлять „нар. арт. УССР“ Вильнер, режисер — Ерецький, маляр — Драк.

Кінцем жовтня відкрито у Харкові театр малої форми. Перша паса, яку в театрі виставлено — „В родині не бе виродка“ — збудована на матеріалі, що, як пише соя. преса („Сов. Иск.“ ч. 56/40 р.), покаже життя „дружньої радянської родини...“

Кінцем жовтня відбулася з ініціативи „обкому КП(б)У“ у Дніпропетровську“ нарада місцевого театрального активу. Дотеперішня праця місцевих театрів і відділу мистецтв була на нараді гостро скритикована. Стверджено, що план репертуару на мануторічний сезон не був дотриманий. „Низка визначних творів радянської класичної драматургії... випала в репертуарних планів“. Ці твори були виступлі або пасами низької мистецької вартості, або пасами „політично шкідливими“... і в репертуарних планах на рік 1940/41 виявлено низку суттєвих недоліків. Чимало уваги присвячено на нараді питанням „підвищення“ політичного рівня робітників театру. „До цих часів ідейно виховна праця в театрах Дніпропетровської області була поставлена цілковито незадовільно“. Театральну нараду закінчили виступи... виступника голови „Виконавчого комітету обласної ради депутатів працюючих“ — т. Трушиня та секретаря „Облас-

ного комітету КП(б)У по пропаганді" т. Тарасевича". „Сов. Иск.“, 56/40 р.)

У вересні в „Київському державному театрі російської драми“ були показані такі пісні: „Кремлівські куранти“, „Фельдмаршал Кутузов“ і т.д.

Через спеціально „уважних одиниць“ російський театр підтримує „тісний зв'язок“ в київськими підприємствами, „культуробітниками“ професійних організацій і т. п. Для популяризації серед широких мас київського населення своїх вистав почав театр російської драми вести широку рекламу: перед кожною виставою передаються через радіо матеріали про виставу, розповідається ідейний зміст пісні, освітлюється режисерський план і т. д.

*

В київському „Державному академічному театрі опери й балету ім. Шевченка“ був виставлений балет (в соціальному протянгільською тенденцією!) „Лілея“ К. Данілевича (лібретто В. Чаповця — компліят на ріжкіні творами Шевченка); в балеті використано мелодії народніх пісень українських та... циганських.

Оперовий сезон в „Державному театрі“ в Києві був відкритий опорою Йориша — „Шевченко“, не вважаючи на те, що проти цього висловивася „Спілка композиторів“. Референт „Рад. Муавки“ між рядками своєї рецензії навів слова Анатоля Франса, що ним славний письменник відповів на прохання посудити творчість якогось поета: „Я не можу дати ні позитивної, ні негативної оцінки, тому що це — явище пова мистецтвом“...

Львів мав нагоду, між іншими імпревами почути її київську „державну оперу“, що виставала „Іван Сусанин“ Глінки (високомистецька, але скрайньо патріотична московська опера, що раніше називалася „Жизнь за царя“), „Піковая Дама“ Чайковського, „В бурю“ (невідомого автора), „Шевченко“ Йориша, „Запорожець за Дунайм“ та „Наталья Полтавка“, та балети „Лебедине озеро“ і „Лауренсія“.

Музичні школи Львова реорганізо-

вані у „Львівську державну консерваторію“. Інститут ім. Лисенка та польська консерваторія мабуть зачленені. Директор консерваторії — В. Барвінський. Факультети: 1) фортепіано, органи — проф. Мюнцер (керівник), спец. фортепіано — проф. Г. Левицька, облігатний клавір — П. Савицький; 2) оркестровка — керівник проф. М. Бауер, 3) вокальний — керівник проф. Р. Любінецький, 4) диригентський — проф. А. Солтис; 5) композиції — керівник проф. С. Людкевич та проф. Й. Коффлер; 6) історично-теоретичний — керівник проф. А. Хабінський, керівник кабінету історії народної творчості — проф. З. Лисько.

В ч. 51/40 органу „по справах мистецтва при Союзаркомі Союзу ССР і ЦК профсоюзу робітників мистецтв“ — „Советское Искусство“ вміщено листа в „Краснодару“ спец. коресп. С. Зваріна про місцеву філармонію. З цього листа довідуємося, що „керівники відділу мистецтв і дирекції філармонії обернули філармонію у вонзовичальне бюро естрадо-циркових атракціонів. Серед артистів філармонії переважають ілюзіївісти еансцептраки, „майстри світотінів“, дресувальники звірів...“. „Керівники філармонії подивувідно байдужі до життя і долі артистів. Тут досить міцно вкорінівся погляд, що артисти — це жулики, забіяки й ледарі. Краснодарська філармонія знаходиться в стані організаційного й фінансового розвалу... Репертуар не поновлюється роками... і всі ці бевчинства відбуваються просто під вносом краснодарського відділу мистецтв, що покликаний керувати мистецьким життям краю...“ В кінці ц. р. „Управа в справах мистецтва при СНК РСФСР“ у спеціальному наказі признала працю „краснодарського Відділу мистецтв“ за незадовільну. Пройшло півроку, а справа так і не покращала...“

Музей в Кішкенеї відкрито восени 1940. р. з відділами: російського мистецтва, советського, західно-європейського і нар. творчості. Серед „російських“ мистців зустрічавмо Ім'я Репіна і Судковського.

Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Празі

має на складі:

1. Погруддя вождів та Гол. Отамана С. Петлюри з терракоти, висота 18 см. Ціна за 1 шт. 10 RM.
2. Портрети вождів, Гол. Отамана С. Петлюри, Святослава Хороброго, Поляглих Героїв: З. Коссака, О. Басарабової, Д. Данилишина, В. Біласа. Величина: 35 × 25, 32 × 33 см. Ціна за примірник 1 RM.
3. Шкільні стінні гасла з гарною оздoboю. Ціна за 12 штук 2 RM.
4. Листівки: мужів української історії; Героїв Городка; шкільні; різдвяні. Ціна за шт. 0·10 RM.
5. Книжки: В. М-к: „Городок Ягайлонський“, ціна 0·50 RM; О. Ольжич: „Вежі“, ціна 0·60 RM; М. Бажанський: „Як згинула Ольга Басарабова“, ціна 0·40 RM.
6. Інші видання. На бажання висилаються каталоги.

Книгарням і кольпортерам дається опуст.

Замовлення в Німеччині й Протектораті
адресувати:

UNO, Praha III., Josefská 2/II, Protektorat,
в допискою: „Бібл“.

Гроші пересилати: в Протектораті
та Німеччині на вищеподану адресу, або
зalученими складанками.

Замовлення в Генерал-Губернаторстві ад-
ресувати:

Hauptpostamt, Krakau, Fach 221,
а гроші пересилати:

Ukrainbank, Krakau, Gertrudestr. 12/II.
в допискою „Виховна Бібліотека“, Кonto
ч. 121, ябл складаннями Угор'яйбяну я тією
же допискою.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширяйте

видання Університетського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

- I. тижневик:** Український націоналістичний часопис „НАСТУП“, що приносить вісті від всіх Українських Земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Передплата 100— К (12— RM) річно.
- II. двотижневик:** „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА ПРОБОЄМ“, „Самоучник німецької мови“ Софії Будкової, в доступному поясненні граматики й вимови, що уможливлює без учителя навчатися німецької мови. Передплата 30— К (4— RM) на 10 зошитів.
- III. місячник:** Український журнал „ПРОБОЄМ“, місячник культури, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Передплата 50— К (6— RM) річно.
- IV. квартальник:** „КНИГОЗВІРНЯ ПРОБОЄМ“, в якій виходять найкращі твори наших письменників.
- V. видання:** „НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА НАСТУПУ“, в якій виходять популярні книжки на різкі теми.
- VI. випуски:** БІБЛІОТЕКА „ВІДВАГА“ для дітей і юнацтва.
- VII. рівне:** ЛИСТИВКИ і ГАСЛА, що надаються для прикраси Народних домів, читалень, канцелярій та помешкань. Ціни листівок і гасел точніше на стор. „Наступу“.

Гроші висилайте виключно нашими чеками: Число конта Поштової Шадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ген. Губернії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporitel'na v Bratislave č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schr. 3.

XV-1927